

Nr 8.

Ankom till riksdagens kansli den 4 maj 1926 kl. 3 e. m.

Andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 8, i anledning av väckta motioner angående avvägbringande av en undersökning rörande systembolagens samt aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras dotterbolags verksamhet.

Till andra kammarens andra tillfälliga utskott har för den förberedande behandlingen hänvisats följande i andra kammaren avgivna motioner:

*Motionerna
nr 309, 313
och 314.*

- nr 309, av herr *Ljunggren m. fl.*;
- nr 313, av herr *Lithander m. fl.*; och
- nr 314, av herr *Laurin.*

I motionen nr 309 hemställes,

»att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att en opartisk undersökning genom kunniga, erfarna och av de ovannämnda ekonomiska företagen otvivelaktigt oberoende personer, helst ur olika politiska partier, måtte föranstaltas angående systembolagens samt aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet i syfte att vinna klarhet över frågan, i vad mån denna verksamhet motsvarat det ekonomiska och sociala syfte, som utgör den självklara och underförstådda förutsättningen för statens nuvarande ställning till ifrågavarande företag;

ävensom att för riksdagen måtte framläggas resultatet av en sådan undersökning.»

I motionen nr 313 hemställes,

»att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att genom sakkunniga, helst utsedda bland riksdagens särskilda partier, en undersökning rörande aktiebolaget Vin- och spritcentralens och dess dotterbolags verksamhet omedelbart måtte företagas i ändamål att bereda statsmakterna en säker uppfattning, huruvida spritcentralen och dess dotterbolag drivas med största möjliga besparing av omkostnaderna, efter stadgade prissättningsgrunder samt utan vare sig gynnande eller missgynnande av in- eller utländska leverantörers eller agents berättigade handelsintressen,

ävensom att för riksdagen framlägga undersökningens resultat samt i den mån sådant kan anses erforderligt jämväl de förslag, vilka av undersökningen, såvitt angår frågan om partihandeln med rusdrycker, tilläventyrs kunna bliva en följd.»

I motionen nr 314 hemställas,

»att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att den undersökning, som Kungl. Maj:t kan komma att sätta i verket rörande Vin- och spritcentralens affärer, må verkställas av undersökningsmyndighet, som tilldelats de befogenheter, vilka angivas i 1925 års trustlag.»

Beträffande motiveringarna för dessa yrkanden får utskottet hänvisa till motionerna.

*Motionernas
behandling i
ett utlä-
tande.*

Då yrkandet i motionen nr 309 innefattar yrkandet i motionen nr 313, och då motionen nr 314 endast berör sättet för verkställandet av den i motionen nr 313 föreslagna undersökningen, har utskottet ansett ifrågavarande motioner böra behandlas i ett utlåtande.

*Yttranden
över motio-
nerna.*

Jämlikt 46 § riksdagsordningen har utskottet begärt och erhållit yttranden i anledning av motionen nr 309 av socialstyrelsen och av kontrollstyrelsen. Yttrande över denna motion har vidare avgivits till utskottet av aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse och över motionen nr 313 av styrelsen för aktiebolaget Vin- och spritcentralen. Samtliga dessa yttranden återfinnas som bilagor till utskottets utlåtande.

*Utskottet.
Motion nr
309.*

Den i motionen nr 309 föreslagna undersökningen är, som kontrollstyrelsen påpekar i inledningen till sitt yttrande, av en betydande omfattning, i det att den avser samtliga systembolags, aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet och syftar till att klarlägga, i vad mån denna verksamhet motsvarat det ekonomiska och sociala syftet med densamma. För att en dylik omfattande och kostsam undersökning skall kunna anses motiverad, måste starka skäl föreligga. Utskottet har icke kunnat finna, att motionärerna förebragt tillräckligt vägande sådana skäl, och icke heller har av de utredningar, som stått till utskottets förfogande, framgått sådana omständigheter, som kunna anses aktualisera det i motionen framförda undersökningskravet.

Beträffande frågans sociala sida hänvisar utskottet till de statistiska uppgifter, som lämnats i de över motionen avgivna yttrandena. Vilka förhållanden man än anser sig kunna utläsa ur dessa uppgifter, torde man näppeligen kunna av dem draga den slutsatsen, att den gällande ordningen för handeln med rusdrycker förfelat sitt syfte. Härom uttalar socialstyrelsen, att de sociala verkningarna av det tillämpade systemet först efter en längre tid låta sig rättvist och riktigt bedöma samt att tillsvidare endast torde kunna konstateras, att erfarenheterna till övervägande del varit goda. Det synes utskottet, att detta uttalande av en i sociala frågor sakkunnig men utanför handhavandet av och kontrollen över rusdryckshandeln stående myndighet måste tillmätas stor vikt.

Systembolagens ekonomiska verksamhet är genom lagar, förordningar och andra föreskrifter noggrant reglerad. Det allmänna har stort inflytande på bolagens ledning, och kontrollen över verksamheten är mycket ingående. Åtminstone för närvarande synes därför icke någon extra undersökning genom

statsmakternas försorg vara påkallad, även om ett eller annat fall kan ha förekommit, där gällande bestämmelser icke i allo följts eller lagstiftningens ekonomiska syfte icke i önskvärd grad uppnåtts. Utskottet hänvisar i övrigt till kontrollstyrelsens och Stockholmssystemets styrelses yttranden, i vilka lämnas redogörelser för ifrågavarande förhållanden och bemötas i motionen framställda anmärkningar.

I motionen nr 313 påyrkas en undersökning ur vissa ekonomiska synpunkter av aktiebolaget Vin- och spritcentralens och dess dotterbolags verksamhet. Liknande undersökningskrav framfördes genom motioner i bägge kamrarna vid 1923 års riksdag. Andra kammaren avlog den där väckta motionen (nr 182); första kammaren biföll vederbörande utskotts hemställan om viss undersökning (i anledning av motion nr 130). Sedan dess har emellertid frågan kommit i ett annat läge därigenom att spritcentralens befogenheter och ställning till staten blivit reglerade dels genom nya lagbestämmelser och dels genom ett mellan staten och spritcentralen ingånget avtal.

*Motion nr
313.*

Såsom motionärerna erinrat om blevo vid 1923 års riksdag nya regler för parthandelns ordnande inskrivna i rusdrycksförsäljningsförordningen. I enlighet med dessa stadganden och efter sedan spritcentralens dittillsvarande verksamhet på dåvarande finansministerns initiativ underkastats en ingående och opartisk undersökning (som omnämnes i kontrollstyrelsens yttrande och för vilkens huvudpunkter redogöres i spritcentralens yttrande sid. 30—34), avslöts den 26 oktober 1923 avtal mellan Kungl. Maj:t å statens vägnar och aktiebolaget Vin- och spritcentralen, enligt vilket åt bolaget (jämte dotterbolag) uppläts uteslutande rätt till parthandel inom riket med rusdrycker för en tid av fem år räknat från den 1 januari 1924. Utöver i lag och författning givna bestämmelser fastslås i avtalet de villkor i övrigt, som gälla för utöandet av denna parthandel. Genom bestämmelser i bolagsordningen har åt staten beretts ö v e r v ä g a n d e inflytande på bolagets ledning, och därutöver skall bolaget vid verksamhetens bedrivande vara underkastat den särskilda kontroll från statens sida, som Konungen prövar nödig (12 § 5 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen). Av bolagsstyrelsens åtta ledamöter utser Kungl. Maj:t fyra, varibland ordföranden och vice ordföranden. De övriga utses på ordinarie bolagsstämma, där röstmajoriteten innehaves av stamaktieägarna, som äro tio av Kungl. Maj:t godkända personer. Av bolagets fyra revisorer utses två av Kungl. Maj:t. Den av Kungl. Maj:t utsedde jourhavande direktören skall dagligen följa bolagets verksamhet. Såväl denne som de kungavalda ledamöterna i spritcentralens styrelse skola enligt de av Kungl. Maj:t utfärdade instruktionerna bl. a. tillse, att spritcentralen noggrant fullgör villkoren i avtalet med staten, vilket även innehåller bestämmelser angående de förhållanden, som motionärerna vilja ha särskilt undersökta. Och enligt instruktionen för de kungavalda revisorerna åligger det dessa icke blott att årligen till chefen för finansdepartementet ingiva granskningsberättelse (med särskild anmälan huruvida enligt deras åsikt bolagets förbindelser mot staten blivit vederbörligen uppfyllda ävensom huruvida genom någon förvaltningsåtgärd eller något beslut statens eller det allmännas intressen trätts för nära) utan även att, om de

under löpande förvaltningsår finna anledning till anmärkning förekomma eller åtgärd från statens sida vara erforderlig, därom ofördröjligen göra anmälan hos chefen för finansdepartementet.

Genom dessa kontrollanordningar, som utskottet endast i sina huvuddrag skisserat, men för vilka något utförligare redogöres i kontrollstyrelsens och spritcentralens ovannämnda yttranden, synas mycket betryggande garantier vara givna för att partihandeln med rusdrycker skall bedrivas i sträng överensstämmelse med gällande bestämmelser. Den i motionen nr 313 påyrkade undersökningen skulle sålunda gå ut på att klarlägga, huruvida de av Kungl. Maj:t utsedda förtroendemän fullgjort sina åligganden. Utskottet har icke kunnat finna, att några sakskaäl föreligga för en så extraordinär åtgärd. Motionärerna ha som stöd för sitt undersökningskrav egentligen endast anfört, att »en ganska utbredd och numera otålig folkmening önskar dagsljus över verksamheten i spritcentralen med underlydande in i detaljerna». I vilken utsträckning en dylik önskan gör sig gällande, är givetvis svårt att bedöma. Men den synes utskottet i varje fall icke kunna motivera en sådan undersökning, som motionärerna föreslagit; möjligen borde den föranleda ett förverkligande av det i socialstyrelsens yttrande framkastade förslaget att från auktoritativt håll förmedla till allmänheten autentiska och för gemene man såvitt möjligt lättfattliga upplysningar om de faktiskt bestående anordningarna på området.

Utskottet anser sålunda, att riksdagen för närvarande saknar anledning att under löpande avtalstid begära en extraordinär undersökning av spritcentralens verksamhet. Detta innebär emellertid icke, att frågan om formerna för utövan- det av statens kontroll icke bör upptagas till förnyad prövning. Tvärtom synes en sådan omprövning, även avseende formerna för organisation och revision, på grundval av vunnen erfarenhet vara att förorda, innan nytt avtal om upplåtande av partihandelsrätt träffas mellan staten och spritcentralen. Att denna fråga är föremål för uppmärksamhet inom finansdepartementet, framgår av departementschefens interpellationssvar i andra kammaren den 19 mars detta år.

*Motion nr
314.*

Vid det förhållandet, att utskottet funnit sig böra avstyrka den i motionen nr 313 påyrkade undersökningen, saknar utskottet anledning att ingå på det i motionen nr 314 gjorda yrkandet beträffande den ifrågasatta undersökningsmyndighetens befogenheter.

På grund av vad som sålunda anförts får utskottet hemställa,

att ifrågavarande motioner, nr 309 av herr Ljunggren m. fl., nr 313 av herr Lithander m. fl. och nr 314 av herr Laurin, icke måtte föranleda någon andra kammarens åtgärd.

Stockholm den 4 maj 1926.

Å utskottets vägnar:
NILS HOLMSTRÖM.

Närvarande: herrar *Holmström* i Gävle, *Petersson* i Broaryd, *Brännberg*, fru *Thüring*, herr *Holmberg*, fröken *Wellin*, herrar *Högström*, *Lundkvist*, *Weibull* och *Bodén*.

Reservation

av herrar *Petersson* i Broaryd och *Bodén*, vilka anför följande:

»Den i motionen 309 föreslagna undersökningen avser samtliga systembolags och aktiebolaget Vin- och spritcentralens samt deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet och syftar till att klarlägga, i vad mån denna verksamhet motsvarat det ekonomiska och sociala syftet med densamma.

En av de grundläggande principerna i gällande rusdryckslagstiftning är det privatekonomiska intressets avlägsnande, vilket beträffande *utskänknings* fått den utformningen, att rättighetsinnehavarnas ekonomiska fördel 'så långt ske kan' ej får göras beroende på myckenheten utskänkta rusdrycker. Nykterhetskommitténs förslag 1914 gick ut på en fullständig avveckling av rättighetsinnehavarnas ekonomiska intresse i detta avseende.

Att ovannämnda princip ej genom de begränsningar av vinstmöjligheterna, som skett, genomförts i den omfattning, som måste anses hava utgjort förutsättningarna för nuvarande rusdryckslagstiftnings antagande, synes oss uppenbart vid betraktandet av de stora summor, vilka utgöra restauratörernas vinst vid utskänknings av rusdrycker. I form av s. k. vinstkvantiteter vid överlåtna utskänkningsrättigheter eller som direkt ersättning åt systembolagens dotterbolag för bedriven utskänkning ha sålunda utbetalts fr. o. m. 1920 i genomsnitt över 16 milj. kr. per år. Ännu år 1924 var den totala försäljningen inom den överlåtna utskänkningsrörelsen mindre än summan av vinstkvantiteterna. Ifrågavarande försäljning uppgick nämligen detta år till 1,762,817 liter, medan summan av vinstkvantiteterna var 1,819,058 liter. Först med år 1925 ändrades förhållandet något. Försäljningen detta år uppgick nämligen till 1,756,324 liter, medan summan av vinstkvantiteterna var 1,698,888 liter. Summan av vinstkvantiteterna för år 1926 är 1,642,692 liter. Att märka är dock, att såväl år 1925 som säkerligen även år 1926 ett antal restauranger alltjämt komma att hava en vinstkvantitet, som är större än deras försäljning.

Utän att därom här behöver vidare ordas, är det tydligt, att denna frikostiga subvention vidmakthåller det privata ekonomiska intresset på det nu berörda området av rusdryckshandeln på ett sätt, som står i uppenbar strid med nykterhetsintresset, och som icke kan sägas vara en begränsning av det förstnämnda intresset 'så långt ske kan'.

Beträffande partihandeln kvarstår ej det enskilda vinstintresset på samma sätt som i fråga om utskänknings, men det torde likväl icke vara uteslutet,

att sådant vinstintresse i andra former ännu finnes kvar. Utom det gynnande av enskilda intressen, som kan tänkas hava skett i samband med bildandet av aktiebolaget Vin- och spritcentralen och detta bolags övertagande och ombildande till dotterbolag av vissa större affärsföretag, vilka transaktioner icke hittills gjorts till föremål för någon verkligt ingående undersökning, så kan ifrågasättas, om denna stora monopolaffär drives med all möjlig sparsamhet beträffande löner och andra omkostnader och om t. ex. de många dotterbolag, vilka fortleva som agenturer, äro nödvändiga.

Styrelsen för A.-B. Vin- och spritcentralen hänvisar i sitt yttrande till den hösten 1923 verkställda undersökningen av nämnda bolag. Denna undersökning avsåg dock huvudsakligen en granskning av bolagets soliditet och de olika tillgångarnas realvärde, innan Kungl. Maj:t upplät partihandelsrätt åt och träffade avtal med bolaget. Fastän den nämnda utredningen givetvis har sitt stora värde och intresse, är den dock icke klarläggande i alla de avseenden, som äro önskvärda, för att fullt ljus skall kunna anses hava fallit över både parti- och detaljhandelns organ och alla deras förgreningar. Ingen undersökning hittills har heller fullständigt omfattat icke blott Vin- och spritcentralens utan även systembolagens dotterbolag och den verkan dessa senares förvaltning kan hava haft och har på statens intressen.

Vad de sociala verkningarna av det nuvarande restriktionssystemet beträffar, synas även där förhållandena icke vara så tillfredsställande. Av de utav kontrollstyrelsen lämnade uppgifterna framgår, att sedan en nedgång i konsumtionen inträtt 1921 och 1922, vilken till största delen torde bero på den starka prisfördyringen genom den ökade omsättnings- och utskänkningskatten, så har från och med år 1923 en jämn stegring av konsumtionen skett både beträffande totalkvantiteten rusdrycker och förbrukningen per invånare. Och om medelkvantiteten utlämnade rusdrycker per motbok något minskat, så har å andra sidan motböckernas antal vuxit och supseden sålunda alltmer utbredd sig. Ett högst betänkligt förhållande är också, att antalet fylleriförseelser i stort sett under de sista åren ökat. Visserligen företer det sista året, 1925, en nedgång i antalet för hela landet, men detta kommer huvudsakligen på de större städerna främst Stockholm och kan, huru gott detta i och för sig än är, icke skymma det beklagliga faktum, att fylleriet på landsbygden starkt stegrats.

Vi ha icke kunnat finna, att de genom de avgivna yttrandena förebragta utredningarna vederlägga de i motionen nr 309 framförda synpunkterna, att det nuvarande restriktionssystemet icke givit en tillfredsställande nykterhets-effekt.

En undersökning enligt denna motions yrkande måste också anses nödvändig med hänsyn till önskvärldheten av att få ett slut på de rykten, som äro i omlopp, särskilt i vad rör förmenade privatekonomiska intressen inom aktiebolaget Vin- och spritcentralen. Socialstyrelsen påpekar också i sitt yttrande, att, 'i den mån dylika rykten vinna tilltro, kunna de utan tvivel vara ägnade att minska allmänhetens förtroende till systemet och att därigenom skada dess sociala uppgifter'. Det synes oss därför vara i hög grad önskvärt — icke

minst för de företag det här gäller — att en undersökning på sätt, som i motionen yrkas, kommer till stånd. En stark och utbredd opinion står också bakom detta krav.

Det i motionerna framställda undersökningskravet synes oss icke innebära något misstroende mot de personer, vilka äro utsedda att bevaka det allmännas intresse på ifrågavarande områden, då nämligen deras befogenheter icke torde sträcka sig så långt, som erfordras för en så ingående och omfattande undersökning som den i motionerna påyrkade.

På grund av vad vi sålunda anfört få vi hemställa,

att andra kammaren i anledning av motionerna nr 309, 313 och 314 måtte för sin del besluta, att riksdagen måtte i skrift till Kungl. Maj:t anhålla,

1) att en opartisk undersökning genom kunniga, erfarna och av de ovannämnda ekonomiska företagen otvivelaktigt oberoende personer, helst ur olika politiska partier, måtte föranstaltas angående systembolagens samt aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet i syfte att vinna klarhet över frågan, i vad mån denna verksamhet motsvarat det ekonomiska och sociala syfte, som utgör den självklara och underförstådda förutsättningen för statens nuvarande ställning till ifrågavarande företag;

ävensom att för riksdagen måtte framläggas resultatet av en sådan undersökning;

2) att den undersökning, som Kungl. Maj:t kan komma att sätta i verket rörande Vin- och spritcentralens affärer, må verkställas av undersökningsmyndighet, som tilldelats de befogenheter, vilka angivas i 1925 års trustlag.»

Bilaga 1.

Stockholm den 26 februari 1926.

Till andra kammarens andra tillfälliga utskott.

Genom beslut den 12 februari 1926 har Kungl. Maj:t anbefallt socialstyrelsen att till andra kammarens andra tillfälliga utskott avgiva yttrande över en inom kammaren väckt motion nr 309 angående åvägabringande av en opartisk undersökning rörande systembolagens samt aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet. Till fullgörande av Kungl. Maj:ts uppdrag får styrelsen anföra följande.

Alldeles uppenbart är, att de ifrågavarande företagen, liksom varje annat av staten med monopol utrustat företag, böra vara underkastade den noggrannaste ekonomiska kontroll från det allmännas sida. En dylik kontroll framstår såsom dubbelt angelägen på den grund, att företagens bildande betingats av rent sociala syften, vilkas fullföljande torde förutsätta, att allmänheten hyser förtroende till företagen och att dessa i sin tur kunna uppträda med auktoritet mot den enskilde.

Socialstyrelsen förutsätter, att kontrollstyrelsen kommer att lämna redogörelse för de kontrollanordningar, som äro träffade, och för det faktiska utnyttjandet av dessa. Styrelsen saknar därför anledning att för egen del ingå på ett bedömande av olika specialfrågor rörande denna kontroll, men kan ej underlåta framhålla, att densamma synes vara synnerligen ingående. Härtill kommer, att inom finansdepartementet pågår utredning om att på visst sätt ytterligare utsträcka den statliga kontrollen. Socialstyrelsen har under sådana förhållanden svårt att föreställa sig, att igångsättandet av en ny undersökning i ämnet för närvarande verkligen skulle vara påkallat och lämpligt.

Vad angår de sociala verkningarna av det tillämpade systemet ligger det i sakens natur, att dessa först efter en längre tid låta sig rättvist och riktigt bedöma. Tillsvidare torde endast kunna konstateras, att erfarenheterna till övervägande del varit goda. Och vidare lär av ingen bestridas, att man på ledande håll med allvar och nit sökt och söker realisera grundtankarna i det individuella kontrollsystemet och övervinna därmed uppenbarligen förenade svårigheter.

Ej heller ur social synpunkt kan styrelsen därför finna behov av en undersökning för närvarande föreligga.

Styrelsen är icke alldeles främmande för att åtskilliga rykten äro i omlopp, särskilt i vad rör förmenade privatekonomiska intressen inom aktiebolaget Vin- och spritcentralen. I den mån dylika rykten vinna tilltro, kunna de utan tveivel vara ägnade att minska allmänhetens förtroende till systemet och att därigenom skada dess sociala uppgifter. Socialstyrelsen vill därför ifrågasätta, om det icke från auktoritativt håll, förslagsvis från kontrollstyrelsen, lämpligen kunde till allmänheten förmedlas autentiska och för gemene man så vitt möjligt lättfattliga upplysningar om de faktiskt bestående anordningarna på området. Säkerligen skulle på så sätt grundlösa och skadliga rykten kunna bringas ur världen.

GUNNAR HUSS.

KURT BERGSTRÖM.

Bilaga 2.

Till andra kammarens andra tillfälliga utskott.

Genom remiss den 12 februari 1926 har Kungl. Maj:t anbefallt kontrollstyrelsen att till andra kammarens andra tillfälliga utskott avgiva yttrande över en av herr Ljunggren m. fl. väckt motion (nr 309) angående åvägabringande av en opartisk undersökning rörande systembolagens samt aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet.

I anledning härav får kontrollstyrelsen anföra följande.

Den undersökning, motionärerna påyrka, är av en betydande omfattning. Den avser samtliga systembolags samt därjämte aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags verksamhet och syftar till att klarlägga, huruvida denna verksamhet motsvarat såväl det ekonomiska som det sociala syfte, som enligt motionärernas mening utgör »den självklara och underförstådda förutsättningen för statens nuvarande ställning till ifrågavarande företag». Skall undersökningen klarlägga resultaten i socialt avseende av de åsyftade företagens verksamhet, kan den ej inskränka sig till ett studium allenast av denna verksamhet i och för sig. Ett mera värdefullt resultat i detta avseende kan undersökningen förutsättas lämna endast om den inriktas på utvecklingen av nykterhetsförhållandena under de sista tvenne decennierna. För att en dylik omfattande och jämförelsevis kostsam undersökning skall kunna anses motiverad måste uppenbarligen starka skäl föreligga. Antingen måste någon fråga stå på dagordningen, vid vars avgörande en dylik undersökning kan vara för statsmakterna i högre grad vägledande, eller ock måste sannolika skäl kunna anföras för att kontrollen över de företag, vilkas verksamhet skall undersökas, varit mindre god och sålunda anledning finnas att antaga, att en undersökning skulle kunna möjliggöra undanröjande av mera allvarliga missförhållanden. Något spörsmål på det nykterhetspolitiska området som påkallar en undersökning av systembolagens och aktiebolaget Vin- och spritcentralens verksamhet, torde icke för närvarande kunna sägas vara aktuellt. Vid sådant förhållande återstår att undersöka, huruvida motionärerna kunnat påvisa allvarligare bristfälligheter i den existerande kontrollen och några omständigheter, som kunna tyda på förekomsten av sådana missförhållanden på förevarande område, att undersökningen därav kan motiveras.

Över systembolagens verksamhet utövas från det allmännas sida kontroll på flera sätt. Kontrollen, för vilken styrelsen lämnat en utförlig redogörelse i ett den 27 mars 1922 till första kammarens andra tillfälliga utskott avgivet utlåtande över motionen nr 100 i första kammaren vid 1922 års riksdag, åvilar i första hand kontrollstyrelsen. I 19 § 2 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen finnes nämligen stadgat, att bolag står under överinseende av kontrollstyrelsen och har att ställa sig till efter rättelse de föreskrifter, kontrollstyrelsen i avseende å inköp av, försäljningspris för samt alkoholstyrka hos rusdrycker ävensom angående räkningsförändringar och i övrigt beträffande bo-

Inledning.

Den nuvarande statliga kontrollen över systembolagen.

lags förvaltning eller eljest i de i nämnda förordning särskilt angivna hänseenden kan meddela. Till detta stadgande föga sig åtskilliga detaljstadganden i andra lagrum i rusdrycksförsäljningsförordningen, i vilka kontrollstyrelsens uppsiktsmyndighet i speciella sociala eller ekonomiska förvaltningsfrågor preciserats. Som ett exempel härå må nämnas 19 § 4 mom., enligt vilket lagrum bolag måste inhämta kontrollstyrelsens samtycke för inköp av fastighet, för ingående av vissa hyresavtal och för vidtagande av vissa omändrings- och reparationsarbeten i bolag tillhörig fastighet.

För att kunna utöva den kontroll, som sålunda åvilar styrelsen, har styrelsen lämnat systembolagen ingående föreskrifter rörande bokföring och statistikföring samt ålagt dem viss periodiskt återkommande rapportskyldighet till styrelsen. Därjämte har styrelsen till sitt förfogande inspektörer, vilka vid besök hos bolagen i detalj granska deras förvaltning såväl i ekonomiskt som i socialt avseende.

De rapporter och statistiska uppgifter, som komma kontrollstyrelsen tillhanda, sätta styrelsen i tillfälle att i stora drag följa utvecklingen såväl ekonomiskt som i socialt avseende vid varje enskilt bolag. Upplysningar, som icke kunna vinnas genom de skriftliga uppgifterna till styrelsen, inhämta inspektörerna vid sina besök hos bolagen. I regel besöka inspektörerna varje bolag en gång årligen. Kräves av en eller annan anledning noggrannare observation av visst bolag göras inspektionsbesöken tätare. Även styrelsens chef och byråchefen å den avdelning inom styrelsen, om handlägger rusdrycksförsäljningsärenden, företaga i den mån, arbetet i övrigt det medgiver, inspektionsresor till bolagen.

Den kännedom, som kontrollstyrelsen på ovan antydda vägar vunnit rörande bolagen, har föranlett styrelsen att i åtskilliga avseenden ingripa reglerande både på det ekonomiska och det sociala området. Understundom har detta skett genom cirkulär eller cirkulärskrivelser till samtliga bolag med för bolagen bindande föreskrifter eller med råd och anvisningar, beroende på ämnet. Oftare hava dock anmärkningar riktats mot förvaltningen i ett eller annat avseende vid visst bolag.

Även genom den revision, som systembolagen enligt 19 § 6 mom. rusdrycksförsäljningsförordningen äro underkastade, utövar det allmänna sin kontroll. Av de tre revisorer, som årligen granska bolagens verksamhet, utses nämligen två av kontrollstyrelsen.

I detta sammanhang vill kontrollstyrelsen ock erinra om det dominerande inflytande på systembolagens ledning, som tillförsäkrats det allmänna genom de regler, som gälla i fråga om utseende av ledamöterna i systembolagens styrelser. Kontrollstyrelsen utser bolagsstyrelsens ordförande, landsting och stadsfullmäktige var sin ledamot i styrelsen (statsfullmäktige i stad, som ej delta i landsting, utser två ledamöter). På delägarnas lott komma således endast två av de fem ledamöterna. Det synes, som även i detta förhållande borde ligga en viss garanti för en ur det allmännas, särskilt statsmakternas, synpunkt tillfredsställande ledning av systembolagen.

*Den
nuvarande
statliga
kontrollen
över sprit-
centralen.*

Det allmännas inflytande på ledningen av aktiebolaget Vin- och spritcentralens och dess dotterbolags verksamhet grundar sig på bestämmelser, som återfinnas dels i 12 § rusdrycksförsäljningsförordningen dels i det avtal angående upplåtande åt aktiebolaget Vin- och spritcentralen av rätt att idka partihandel med rusdrycker, som den 26 oktober 1923 ingicks mellan Kungl. Maj:t och Kronan å ena sidan och nämnda bolag å den andra, dels slutligen i det mellan stamaktieägarna i bolaget och svenska staten den 26 oktober 1923 träffade avtal samt i den för bolaget gällande bolagsordningen. Motsvarande bestämmelser finnas även beträffande aktiebolaget J. D. Grönstedt & C:o. Att lämna en utförlig redogörelse för alla dessa bestämmelser, som begränsa parti-

handelsbolagens verksamhetsområde, som reglera avskrivningar och avsättningar till fonder, som draga upp riktlinjerna för förvaltningen m. m. torde i detta sammanhang vara överflödigt. Här skall endast erinras om de bestämmelser, som röra sammansättningen av bolagens styrelser och ett par därmed sammanhängande frågor samt utseendet av revisorer och revisionens anordning.

Spritcentralens styrelse skall enligt bolagsordningen, som ej kan ändras utan Kungl. Maj:ts samtycke, bestå av åtta ledamöter. Av dessa åtta ledamöter utser Kungl. Maj:t fyra, varibland ordföranden. De kungavalda representanterna utgöra alltså majoriteten av bolagets styrelse. De övriga fyra styrelseledamöterna utses på ordinarie bolagsstämma. Röstmajoriteten å bolagsstämman innehaves av stamaktieägarna, som äro tio av Kungl. Maj:ts godkända personer. Även på urvalet av de personer, som utse denna hälft av spritcentralens styrelse, har sålunda Kungl. Maj:t inflytande. För den dagliga kontrollen och tillsynen över aktiebolaget Vin- och spritcentralen och dess dotterbolags rörelse och förvaltning utser Kungl. Maj:t vidare en jourhavande direktör med bland annat sådan befogenhet, att han i detalj kan följa såväl spritcentralens som dess dotterbolags verksamhet. För åvägabringande av planmässigt samarbete mellan aktiebolaget Vin- och spritcentralens olika verksamhetsgrenar samt mellan bolaget och dess dotterbolag skall enligt 6 § i det ovan omnämnda avtalet om upplåtande av partihandelsrätt finnas ett direktörsråd. Av direktörsrådets ledamöter skall minst en utses bland de kungavalda ledamöterna av spritcentralens styrelse. Därjämte är jourhavande direktören självskriven ledamot av rådet. Vad dotterbolagens styrelser beträffar, skall minst en av ledamöterna i varje dotterbolags styrelse utses bland de av Kungl. Maj:t tillsatta ledamöterna av spritcentralens styrelse. Av de fyra revisorer, som årligen granska bolagets förvaltning, utses två av Kungl. Maj:t. Till dessa revisorers disposition är spritcentralen skyldig att ställa erforderliga penningmedel att av dem användas för anordnande av sifferrevision och övrig kontroll, som de pröva nödig. Av denna befogenhet hava ock revisorerna använt sig. En av dem utsedd fackkunnig person utövar en synnerligen ingående kontroll, åt vilken han ägnar all sin tid. I fråga om dotterbolagens revision finnes stadgat, att beträffande dotterbolag, för vilket enligt bolagsordningen skall utses mer än en revisor, en av de utav Kungl. Maj:t tillsatta revisorerna hos spritcentralen jämväl skall utses till revisor hos dotterbolaget.

Till den ovan lämnade redogörelsen torde böra fogas ytterligare ett påpekande. Vid tvenne tillfällen har en särskild undersökning av spritcentralens förvaltning företagits. Före framläggandet av propositionen nr 191 till 1922 års riksdag lät föredragande departementschefen genom bolagets revisorer verkställa en utredning rörande spritcentralens ekonomiska ställning. Berättelsen över undersökningen, som finnes fogad såsom bilaga till propositionen, gav föredragande departementschefen anledning beteckna bolagets ekonomiska ställning såsom god. Sedermera har under senare halvåret 1923, innan Kungl. Maj:t upplät partihandelsrätt till spritcentralen för den nu löpande femårsperioden, på dåvarande finansministerns uppdrag herrar landshövding S. H. Kvarnzellius, ingenjör G. H. Hultman och revisor Seth Svensson, av vilka endast den förstnämnde tidigare deltagit i granskningen av bolagets förvaltning, verkställt en synnerligen ingående undersökning av spritcentralens och dess dotterbolags utveckling, organisation och nuvarande ställning. Berättelsen över sistnämnda undersökning har ingivits till Kungl. Maj:t.

Det tillkommer visserligen icke kontrollstyrelsen att fälla något omdöme om det sätt, på vilket det allmännas kontroll över systembolagen handhafs. Därtill skulle ett dylikt omdöme i allt för hög grad bliva ett omdöme om styrelsens egen verksamhet. Styrelsen anser sig dock kunna framhålla att så ingående

*Den
nuvarande
kontrollen
och den
föreslagna
undersökningen.*

som den kännedom är, vilken kontrollstyrelsen, främst måhända på grund av de upprepade inspektionerna på ort och ställe av bolagens verksamhet, besitter om dessa bolag, det torde vara uteslutet, att en sådan undersökning som den av motionärerna föreslagna skulle kunna bringa till statsmakternas kännedom något enda mera betydelsefullt faktum, om vilket kontrollstyrelsen för närvarande saknar kännedom och om vilket statsmakterna följaktligen icke genom kontrollstyrelsen skulle kunna få upplysning. Med kontrollen över aktiebolaget Vin- och spritcentralen har styrelsen i allt väsentligt att icke taga någon befattning. Kontrollen över sagda bolag synes erbjuda betryggande garantier, för att det allmännas intressen skola bliva på ett tillfredsställande sätt tillgodosedda. Kontrollstyrelsen vill därvid särskilt framhålla, att en mera ingående och noggrann kontroll över ett företags förvaltning än den, som kan utövas av en jourhavande direktör med daglig tjänstgöring och med obegränsad rätt att taga del av förvaltningens alla detaljer, näppeligen kan anordnas. Härtill kommer, att i föreliggande fall en fortlöpande daglig kontroll utövas även av en speciell förtroendeman för revisorerna. Även i detta fall synes det därför uteslutet, att en undersökning skulle kunna bliva av något värde.

Motionärernas utgångspunkter.

Motionärerna utgå i sin framställning från den motivering, som enligt deras mening var avgörande, »då svenska folket efter en intensiv agitation förmåddes att, tvekan och halvt motvilligt, tills vidare acceptera det nu gällande systemet för alkoholdryckers försäljning här i landet». I denna motivering utlovades, »att det privata intresset skulle avkopplas och folket genom denna åtgärd, i samband med mer eller mindre sinnrikt uttänkta restriktioner, successivt 'avvänjas' från den allt annat än samhällsgagneliga spritkonsumtionen». Kontrollstyrelsen saknar i detta sammanhang anledning att närmare ingå på frågan, huruvida motionärerna rätt angivit de motiv, som voro avgörande vid rusdrycksförsäljningsförordningens antagande. I varje fall lär det vara obestriddigt, att motiven voro högst olika hos representanterna för de olika meningsriktningar, som medverkade till beslutet. Kontrollstyrelsen upptager i stället omedelbart till behandling de två huvudsynpunkter, kring vilka motionärerna grupperat de anmärkningar mot de nuvarande förhållandena, med vilka de motivera den av dem föreslagna undersökningen, och gör därvid början med »avvänjningen».

»Avvänjningen.»

Systemet har näppeligen hållit ord i fråga om »avvänjningen», uttala motionärerna, »låt vara att vissa sidor av den mest i ögonen fallande alkoholismen i någon mån påverkats på ett sätt, som kan väcka tillfredsställelse». De precisera sitt påstående genom att karakterisera konsumtionen av rusdrycker såsom allttjämt stadd i stegring. Denna konsumtion vållar, göra de vidare gällande, en ekonomisk belastning, som tyngst drabbar de ekonomiskt svagare samhällslagren och som motverkar de välståndsskapande faktorerna i landet. Genom denna ekonomiska belastning och på annat sätt åstadkommer rusdrycks-konsumtionen slutligen sociala skadeverkningar, som i högst ringa grad mötvägas av på vissa platser obetydligt sjunkande fyllerisiffror.

Rusdrycksförsäljningens storlek under olika år.

Rusdrycks-konsumtionens utveckling från och med år 1920 jämfört med samma konsumtion före världskriget belyses av omstående tabell (åren under världskriget hava på grund av de då rådande abnorma förhållandena icke medtagits i tabellen):

Av tabellen torde med full tydlighet framgå, att motionärernas påstående om en allttjämt stigande rusdrycks-konsumtion är felaktigt. Den totala spritdrycksförsäljningen för förtäringssändamål, som år 1913, det sista året, under vilket försäljningen i *hela landet* bedrevs efter de gamla riktlinjerna, uppgick till 44.5 miljoner liter, uppgick år 1925 icke till 30 miljoner liter. Om hänsyn toges till folkmängdstillväxten, utgjorde konsumtionen år 1925 icke mer än 62 % av konsumtionen år 1913. Minskningen gör sig gällande såväl i fråga

Spritdrycksförsäljningen för förtäringssändamål.

Hela riket.

Å r	Medel-folkmängd	Utminuteri ng			Utskänknin g			Total försäljning till konsumtionsändamål		
		Utminu-tering miljoner liter	Pr invånare		Utskänk-nin g miljoner liter	Pr invånare		Total för-säljning miljoner liter	Pr invånare	
			liter	läge-tal		liter	läge-tal		liter	läge-tal
1913 . . .	5,621,388	38.100	6.8	100	6.400	1.1	100	44.500	7.9	100
1920 . . .	5,875,399	33 639	5.7	84	4.204	0.7	64	37.843	6.4	81
1921 . . .	5,929,403	28 527	4.8	71	3.070	0.5	45	31.597	5.3	67
1922 . . .	5,970,918	23.238	3.9	57	2.507	0.4	36	25.745	4.3	54
1923 . . .	5,996,640	23.503	3.9	57	2.815	0.5	45	26.318	4.4	56
1924 . . .	6,020,339	25.331	4.2	62	3.122	0.5	45	28.453	4.7	59
1925 . . .	6,040,000	26.508	4.4	65	3.166	0.5	45	29.674	4.9	62

om utminuteri ngen som i fråga om utskänknin gen. Den utminuteringsvis försål da kvantiteten uppgick år 1925 till 65 % av motsvarande kvantitet år 1913. För utskänknin gens vidkommande var minskningen kraftigare. Den utskänknin gsvi s försål da kvantiteten utgjorde nämligen år 1925 icke mer än 45 % av 1913 års försäljning. Motionärernas påståen de låter sig ej försvaras med en hänvisning till den omständigheten, att den totala försäljningen i någon mån stegrats sedan 1922, då den nådde sitt minimum. Dyl i ka smärre variationer, som kunna vara framkallade av olika omständigheter, t. ex. av växlingar i de ekonomiska konjunkturerna, måste man alltid räkna med. Starka tecken tyda för övrigt på att denna rent tillfälliga stegring snart nog nått sin höjdpunkt. Den totala försäljningen i december 1925 översteg nämligen försäljningen i december år 1924 blott med ungefär 35,000 liter eller något över en procent. Ån mindre eller ej fullt 20,000 liter var stegringen från januari månad föregående år till januari månad innevarande år.

Vad den ekonomiska belastning beträffar, som motionärerna framhålla som en av rusdryckskonsumtionens avigsidor, är denna givetvis alltjämt högst av-sevärd. De siffror, som pläga anföras, äro dock i regel långt högre än de verkliga. Bland annat bortses nästan ständigt från de betydande belopp, som komma det allmänna till godo och som, därest de ej inflöte i form av rus-drycksskatter, måste uttagas på annat sätt. Här nedan anföras siffror för åren 1920—1925, belysande »svenska folkets alkoholutgifter» under dessa år, samt några andra siffror, avseende statsverkets inkomster av försäljningen under re-spektive år.

Den ekonomiska belastningen.

»Svenska folkets alkoholutgifter».

	1920	1921	1922	1923	1924	1925
	m i l j o n e r k r o n o r					
Försål da spritdrycker	214.00	193.10	164.63	138.12	126.64	127.48
Utskänknin gsskatt	4.26	9.04	10.01	8.76	6.72	6.54
Försål da viner	39.55	25.66	18.56	18.56	19.65	21.20
Försål t öl	0.04	0.07	0.09	0.06	—	—
Restauratörernas vinst	23.10	17.55	15.05	14.91	13.53	13.39
Fria rättighetsinnehavarnes vinst	0.80	0.55	0.28	0.18	0.16	0.18
Tillsammans	281.75	245.97	208.62	180.59	166.70	168.79

¹ Approximativ uppgift.

² Preliminär uppgift.

Statsverkets inkomster av rusdryckshanteringen.

	1920	1921	1922	1923	1924	1925 ¹
	m i l j o n e r k r o n o r					
Brännvinstillverkningskatt	17.74	12.70	13.67	14.56	15.42	14.56
Införseltullar	16.84 ²	11.96	7.34	7.95	8.03	8.30
Omsättnings- och utskänkningskatt	21.00	48.05	56.33	46.31	37.95	37.43
Systembolagens nettovinst	37.37	21.13	13.08	14.50	17.34	17.55
Vin- och spritcentralens nettovinst till stats- verket	5.00	10.22	6.10	5.09	5.51	4.70
Systembolagens kronoutskylder	11.79	7.85	4.29	3.88	4.52	³ 4.50
Partihandelsbolagens kronoutskylder	4.60	5.11	4.03	3.07	2.57	³ 2.20
Tillsammans	114.34	117.02	104.84	94.46	91.34	89.24

Med avdrag av skatterna utgjorde alltså »svenska folkets alkoholutgifter» under respektive år ungefär 167, 129, 104, 86, 75 och 80 miljoner kronor. Statsverkets inkomster av rusdryckshanteringen hava således under senare åren överstigit hälften av de totala »alkoholutgifterna». Härtill kommer, att betydande belopp kommit respektive kommuner till godo i form av kommunal-skatter. Enbart de av systembolagen erlagda kommunalutskylderna uppgingo under åren 1920—1925 till följande belopp: 1.4; 3.2; 6.6; 4.2; 2.6 och 2.4 miljoner kronor.

För att belysa de angivna beloppens storleksordning men utan varje avsikt till jämförelse i övrigt skola här några siffror anföras rörande svenska folkets utgifter för tobaksvaror och för kaffe. Enligt Statistisk årsbok för år 1925 uppgick värdet av Tobaksmonopolets försäljning och tobakshandlarnas import (räknad efter priskurantpris) för åren 1920—1924 till följande belopp: år 1920 197 miljoner, 1921 175 miljoner, år 1922 151 miljoner, år 1923 137 miljoner och år 1924 137 miljoner kronor. Statsverkets inkomster av tobakshanteringen (kronoutskylderna ej medtagna) uppgingo samma år till följande belopp: 62 miljoner; 58 miljoner; 58 miljoner; 60 miljoner; 62 miljoner. Med avdrag av skatterna utgjorde alltså »svenska folkets tobaksutgifter» under respektive år ungefär 135, 117, 93, 77 och 75 miljoner kronor. Svenska folkets utgifter för tobak äro alltså (bortsett från skatterna) ungefärligen lika stora som utgifterna för rusdrycker. För kaffets vidkommande hava motsvarande utgifter ej kunnat erhållas. I den officiella statistiken återfinnas dock värdesiffror för det importerade kaffet. Värdet av kaffeimporten uppgick år 1922 till 43 miljoner, år 1923 till 52 miljoner och år 1924 till 63 miljoner kronor. Den debiterade införseltullen å obränt kaffe utgjorde enligt handelsstatistiken år 1922 12 miljoner, år 1923 21 miljoner och år 1924 22 miljoner kronor. Då den övervägande delen av det importerade kaffet var obränt och vidare den förtjänst, som grossister och detaljister beräkna, ej ingår i värdesiffrorna inses, att »svenska folkets kaffeutgifter» vida överstiga de här angivna belopp och närma sig utgifterna för tobak och rusdrycker.

De sociala skadeverkningar, som motionärerna tillskriva rusdryckskonsumtionen, är det givetvis svårare att statistiskt belysa. I många fall rör det sig om statistiskt omätbara faktorer; i andra fall finnas inga tillförlitliga statistiska uppgifter tillgängliga. I viss mån belysande för utvecklingen torde dock uppgifterna över antalet fylleriförseelser vara. Så mycket större skäl finnas att något närmare granska dessa uppgifter, som en av motionärerna använd formulerung ger vid handen, att de hysa den uppfattningen, att fylleri-

¹ Preliminär uppgift.² Därav punschskatt 2.00 milj. kronor.³ Approximativ uppgift.

förseelserna allenast sjunkit på vissa platser och å dessa i obetydlig utsträckning. I nedanstående tabell återfinnas siffror över antalet avdömda fylleriförseelser — dels absolut, dels pr 1,000 invånare — under åren 1913 och 1920—1925 i Stockholm, Göteborg, Malmö, övriga städer och den svenska landsbygden.

Avdömda fylleriförseelser.

Område	A b s o l u t a t a l						
	1913	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Stockholm	15,789	9,768	6,597	7,013	7,676	7,566	6,959
Göteborg	8,115	8,765	5,328	5,554	6,279	6,455	5,607
Malmö	2,889	2,024	1,371	1,253	1,301	1,519	1,491
Övriga städer ¹	24,004	17,941	12,173	10,008	10,511	11,971	11,827
Landsbygden ¹	8,112	7,474	5,399	4,459	4,360	5,174	6,187
Hela riket	58,909	45,972	30,868	28,287	30,127	32,685	32,071

Område	P å 1,000 i n v å n a r e						
	1913	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Stockholm	41.6	23.4	15.7	16.6	18.0	17.4	15.6
Göteborg	46.1	43.5	26.2	24.4	27.5	28.2	24.4
Malmö	30.7	18.0	12.1	11.0	11.3	13.1	12.8
Övriga städer	30.3	20.2	13.6	10.9	11.3	12.8	11.2
Landsbygden	1.9	1.8	1.3	1.0	1.0	1.2	1.5
Hela riket	10.5	7.8	5.2	4.7	5.0	5.4	5.3

Område	I relation till 1913 (1913 = 1,000)					
	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Stockholm	563	377	399	433	418	375
Göteborg	944	568	529	597	612	529
Malmö	586	394	358	368	427	417
Övriga städer	667	449	360	373	422	370
Landsbygden	947	684	526	526	632	789
Hela riket	743	495	448	446	514	505

Att karakterisera den bild av utvecklingen i fråga om det akuta fylleriet, som denna tabell ger, med orden »på vissa platser obetydligt sjunkande fyllerisiffror», lär icke kunna anses riktigt. Den minskning i antalet fylleriförseelser, som siffrorna utvisar, lär tvärtom få karakteriseras som högst väsentlig. Antalet fylleriförseelser i hela landet i relation till folkmängden utgör dock år 1925 ej mer än omkring hälften av samma antal år 1913. För Stockholm äro siffrorna än gynnsammare. Antalet fylleriförseelser överstiger där år 1925 endast obetydligt tredjedelen av motsvarande antal år 1913. I det närmaste lika vackra siffror erbjuder Malmö. Det minst gynnsamma resultatet utvisar den svenska landsbygden. Antalet fylleriförseelser å denna, som åren 1922 och 1923 obetydligt översteg hälften av samma antal år 1913, har åren 1924 och 1925 stegrats så starkt, att siffran för år 1925 närmar sig 80 % av 1913 års siffra. Vissa skäl finnas dock att antaga, att stegringen på landsbygden nu nått sin höjdpunkt.

Medan för hela landets vidkommande uppgifterna rörande antalet avdömda fylleriförseelser äro de praktiskt taget enda uppgifter av statistisk natur, som stå till buds, finnas för Stockholms vidkommande även annat material. Stock-

¹ Städer under landsrätt sammanförda med landsbygden.

holm har i Katarina sjukhus ett centralsjukhus för alkoholist. Antalet under olika år å detta sjukhus behandlade fall av alkoholism är givetvis i viss mån belysande för utvecklingen i nykterhetsavseende i Stockholm. Detta antal, som år 1913 var 623, uppgick år 1920 till 423. År 1921 sjönk antalet till 288, år 1922 till 278 och år 1923 till 247. År 1924 var motsvarande siffra 195 och år 1925 182. Antalet fall per tiotusen invånare blir under respektive år följande: 17.8; 10.2; 5.4; 5.3; 5.0; 4.5; 4.1. Utvecklingen måste betecknas såsom gynnsam. Om hänsyn toges till folkmängdens tillväxt är antalet fall år 1925 blott ungefärligen en fjärdedel av samma antal år 1913.

En i viss mån liknande utveckling utvisar statistiken över det antal fall av kronisk alkoholsjukdom, som i fattigsjukvården anmälts genom distriktsläkarna. Det totala antalet dylika fall år 1913 samt åren 1920 till och med 1925 var för respektive år: 492, 181, 114, 113, 125, 139, 124.

Slutsatser.

Vad kontrollstyrelsen i det föregående anført, torde vara tillräckligt för att visa, att de argument av rent social natur, som motionärerna förebragt såsom skäl för den av dem begärda undersökningen, icke äro bärande. Kontrollstyrelsen vill därmed ingalunda hava sagt, att förhållandena i nykterhetsavseende numera äro tillfredsställande. Tvärtom lär det icke kunna bestridas, att alkoholbruket alltjämt medför betydande sociala olägenheter. Den utveckling, som ägt rum efter den nya rusdryckslagstiftningens genomförande, måste dock obetingat betecknas såsom gynnsam. Vid sådant förhållande lär ur denna synpunkt det enda riktiga vara att låta de myndigheter och institutioner, som hava lagstiftningens tillämpning sig anförtrodd, arbeta vidare efter de riktlinjer, som följts under de senaste åren. Restriktionssystemet har ännu varit i full och ostörd tillämpning så få år, att tidpunkten att fälla ett slutgiltigt omdöme om detsamma ingalunda är inne. Dess tillämpning har icke vunnit en sådan stadga och utformning, att icke förbättringar äro tänkbara. Tvärtom tillämpas åtminstone vissa bestämmelser på åtskilliga platser på ett sätt, som måhända kan tillfredsställa lagens bokstav men står i dålig överensstämmelse med den anda, som präglar lagen. Skall restriktionssystemet utvecklas i önskvärd riktning kräves det emellertid, att de organ, som hava tillämpningen sig anförtrodd, få arbeta i någorlunda ostörd ro.

När lagstiftningen tillämpats ännu ett antal år, organisationen hunnit bliva helt förtrogen med sina uppgifter och tillämpningen någorlunda tillfredsställande över hela landet, då kan måhända en undersökning, liknande den, som nu begärts, men med annat syfte och lagd på bredare basis, vara påkallad för att utröna, huruvida en i nykterhetsavseende tillfredsställande effekt vunnits genom restriktionssystemet, eller om lagstiftningsåtgärder av annan art måste anses av behovet påkallade.

Mot vilka företag riktar sig motionärernas kritik?

Kontrollstyrelsen övergår härefter till den andra av motionärernas huvudsynpunkter, nämligen frågan om det privata intressets avkoppling från rusdryckshandeln. Även i detta avseende hävda motionärerna, att systemet ej »hållit ord». Det är på denna punkt svårare än på föregående punkt att erhålla en klar föreställning om innebörden av motionärernas argument. Det är nämligen icke möjligt att bilda sig en bestämd uppfattning i frågan mot vilket eller vilka företag, som de olika anmärkningarna rikta sig. Motionärerna nämna exempelvis på ett ställe ett stort monopolbolag med vitt utgrenade avläggare, som uppsugit enskilda företag. Läsaren får därvid lätt den uppfattningen, att motionärerna syfta på aktiebolaget Vin- och spritcentralen och antager på grund härav, att de närmast följande anmärkningarna rikta sig mot detta företag. Det dröjer emellertid ej mer än några få rader, förrän motionärerna utan varje övergång tala om det privatintresse, som skapats genom villkoren för överlåtna rättigheter m. m. Då aktiebolaget Vin- och spritcentralen icke har det ringaste att skaffa med dessa överlåtna rättigheter, uppstår en viss tvekan om

riktigheten av den nyss vunna uppfattningen, att anmärkningarna gällde aktiebolaget Vin- och spritcentralen. Som ett annat exempel på samma förhållande kan anföras, att motionärerna i ett stycke, i vilket de tala om systembolagens årliga kostnader, omedelbart därefter använda termen koncernen, som kontrollstyrelsen veterligt aldrig brukar använda som någon sammanfattande beteckning för systembolagen. Ett tredje och sista exempel må slutligen anföras. Motionärerna erinra därom, att riksdagens första kammare »för snart tre år sedan för sin del begärt en sådan klarhet genom en opartisk undersökning, anordnad av Kungl. Maj:t». Denna undersökning sammanfaller emellertid ingalunda med den undersökning, som nu begäres. Det åsyftade beslutet av första kammaren avsåg nämligen allenast en undersökning av aktiebolaget Vin- och spritcentralens och dess dotterbolags verksamhet, medan den av motionärerna begärda undersökningen förutom nämnda företag omfattar även systembolagen och deras dotterbolag. Det borde ha legat närmare till hands för motionärerna att meddela, att första kammaren år 1922 avtog en av herr August Ljunggren väckt motion (nr 100) om ästadkommande av inspektion rörande användningen av de genom rusdrycksförsäljningen inflytande medlen. Denna motion, som syftade till en undersökning såväl av systembolagen och deras dotterbolags som av aktiebolaget Vin- och spritcentralen och dess dotterbolags verksamhet, var nämligen fullt likartad med den nu väckta.

Med hänsyn till ovan angivna omständigheter återstår för kontrollstyrelsen intet annat än att söka i erforderlig utsträckning klarlägga läget för systembolagen för sig, de privata restauratorerna för sig och aktiebolaget Vin- och spritcentralen för sig, oavsett om motionärerna på den ena eller andra punkten kunna hava avsett att rikta anmärkningar blott mot något eller några av företagen. Innan kontrollstyrelsen övergår härtill, vill styrelsen dock först ur rent principiella synpunkter belysa frågan om innebörden av principen om det privata intressets avkoppling från rusdryckshandeln.

Med det privata intressets eller, med ett adekvatare uttryck, det privatekonomiska intressets avkoppling från handeln med rusdrycker har i svensk nykterhetspolitik aldrig förståtts annat än affärsintressets avskiljande från rusdryckshandeln. Fullt likartad är ock innebörden i den anglosachsiska litteraturen av motsvarande engelska uttryck »desinterested management». Syftet med de olika bestämmelserna har varit att begränsa företagens, respektive delägarnas i företagen vinst på ett sådant sätt, att dessa varken skulle komma att hava fördel av försäljningens ökning eller nackdel av dess minskning, samt att göra den hos företagen anställda personalens löneförmåner oberoende av omsättningens storlek. I stadgarna för det första svenska brännvinsförsäljningsbolag (ett i Falun år 1850 bildat bolag), som bildades i syfte att realisera detta önskemål, angavs bolagets ändamål sålunda: »På därtill av Konungens befallningshavande efter magistratens och stadens äldstes hörande meddelat bifall har därför bildat sig ett bolag, som utan beräkning på egen vinst eller fördel övertager krog-hållningsrättigheten i Falun att utövas på ett inskränkta antal näringsställen utav bolagets antagna och avlönade föreståndare under noga tillsyn, att omåttligt supande hämmas i stället för att uppmuntras, att brännvin aldrig utlämnas på kredit eller räkning och aldrig till minderåriga eller förut berusade personer samt att författningar och påbud efterlevas samt snygghet och ordning i möjligaste mån måtte iakttagas, och vill bolaget därjämte till någon för staden nyttig eller välgörande inrättning anslå den vinst, som på krogrorelsen kan uppkomma, sedan alla omkostnader, avgifter och utskylder därför äro guldna.» Det år 1865 i Göteborg bildade bolag, som givit systemet sitt namn, betecknades som »stiftat icke för vinnings skull utan av välvilja för den arbetande klassen». Så småningom skrevs denna princip in i själva lagen. Det stadgades nämligen dels att delägarna i bolagen skulle erhålla allenast en till vissa procent begrän-

Principen om det privat-ekonomiska intressets avkoppling.

sad utdelning å de av dem tillskjutna medlen, dels att nettoöverskotten å bolagens rörelser skulle överlämnas till det allmänna.

Det privatekonomiska intressets avkoppling från rusdryckshandeln var emellertid ingalunda fullständigt genomfört med dessa stadganden. För det första låg alltså vinförsäljningen helt utom ramen för bolagens verksamhet. För det andra fanns jämväl ett betydande antal brännvinsförsäljningsrättigheter — rättigheter grundade på privilegier av skilda slag, inropade på auktion, av tillfällig art m. m. —, med vilka bolagen intet hade att skaffa. För det tredje ägde bolagen rätt att till enskilda personer överlåta såväl utminuterings- som utskänkingsrättigheter, utan att någon vinstbegränsning fastställts för dessa enskilda.

Dessa bristfälligheter avhjälpes i allt väsentligt genom 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning. Principen om det privatekonomiska intressets avkoppling från detaljhandeln med rusdrycker erhöi i rusdrycksförsäljningsförordningen följande form. Systembolag »må icke avse att bereda vare sig delägarna vinning utöver årlig ränta med högst fem procent å de av delägarna tillskjutna kontanta medel eller kommun någon ekonomisk fördel». Därjämte stadgades, att bolag ej fick låta avlöningen vare sig till styrelsen eller till de hos bolaget anställda personer vara beroende på omsättningen av rusdrycker eller utgå med viss del av vinsten. De ovan angivna avsteg från principen, som lett därtill, att denna blivit på väsentliga punkter värdelös, bortföll. Vinförsäljningen lades sålunda helt under bolagssystemet. All handel med rusdrycker, såväl utminuterung som utskänkning, med undantag av den i stort sett föga betydelsefulla utskänkningen å tåg och båtar samt rent tillfälliga rättigheter till utskänkning av vin förbehölls bolagen. Överlåtelse av rättighet till utminuterung av rusdrycker förbjöds. Allenast på en punkt inom detaljhandeln med rusdrycker tilläts alltså i viss utsträckning privatekonomiskt intresse att åtminstone tillsvärdare kvarstå. Bolagen erhöi nämligen rätt att även i fortsättningen till enskilda överlåta rättigheter till utskänkning av rusdrycker, utan att för dessa rättighetsinnehavare någon generell vinstbegränsning fastställdes. Ej heller för restauratörernas vidkommande ville dock lagstiftarna släppa principen, även om dess omedelbara genomförande ej krävdes. I 25 § 2 mom. 3 stycket stadgades nämligen, att bolag vid överlåtelse av utskänkingsrättighet med iakttagande av de föreskrifter, kontrollstyrelsen därutinnan kan utfärda, skall stadga sådana villkor för inköp av rusdrycker, att rättighetsinnehavares ekonomiska fördel, så långt ske kan, ej göres beroende på myckenheten av utskänkta rusdrycker. Det privatekonomiska intressets avkoppling från rusdryckshandeln är sålunda vad angår de enskilda restauratörerna ännu endast ofullständigt genomfört.

På en punkt har utvecklingen i fråga om det privatekonomiska intressets avkoppling gått ut över den ram, som uppdrogs genom 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning; utvecklingen har emellertid härvid gått i en riktning, som bör kunna påräkna motionärernas gillande. Förordningen uteslöt nämligen i sin ursprungliga lydelse icke möjligheten att rätt till partihandel med rusdrycker skulle kunna upplåtas till enskilda, som ägde att därav draga den vinst, de kunde. Genom aktiebolaget Vin- och spritcentralens bildande och vad därmed står i sammanhang har principen om det privatekonomiska intressets avkoppling emellertid realiserats även för partihandelns vidkommande. År 1923 inskrevs principen även på denna punkt i rusdrycksförsäljningsförordningen. Formuleringen blev här den, att partihandelsbolag icke må avse att bereda delägarna vinning utöver skälig ränta å de av delägarna tillskjutna kontanta medel.

Den redogörelse, kontrollstyrelsen nu lämnat, torde visa, att motionärernas påstående, att »systemet icke hållit ord» i fråga om det privatekonomiska in-

tressets avkoppling är felaktigt. Ej ens motionärerna torde vilja göra gällande, att något åsidosättande ägt rum av de principer, för vilka redogörelse här lämnats. Påståendet har blivit möjligt allenast därigenom, att motionärerna givit principen om det privatekonomiska intressets avkoppling en betydelse, som den aldrig haft och aldrig kan få. När motionärerna tala om de tusentals enskilda, som blivit intresserade i det nuvarande systemets fortsatta bestånd och blomstring, kunna de nämligen icke syfta på annat än den i företagets tjänst anställda personalen. Principen har emellertid icke och kan uppenbarligen aldrig få den innebörden, att icke de för företagets drift nödvändiga omkostnaderna skulle få bestridas med de för rusdrycksförsäljningen inflytande medlen. Att arvoden måste utgå till ledamöterna i företagets styrelser, till revisorerna samt till den i företagets tjänst anställda personalen borde stå utom diskussion. Utbetalandet av löner och arvoden kommer i strid med principen om det privatekonomiska intressets avkoppling först, när beloppens storlek bliva beroende av om företagen sälja mycket eller litet. Att några lönesystem av denna art skulle förekomma hos systembolagen eller hos aktiebolaget Vin- och spritcentralen eller dessa företags dotterbolag hava emellertid icke motionärerna velat göra gällande. Möjligen skulle man kunna göra det påståendet, att det privatekonomiska intressets avkoppling skulle vara än fullständigare än vad nu är fallet, om det redan på förhand vore sørjt för att personalen vid samtliga företag, därest dessa skulle komma att upphöra t. ex. på grund av ett allmänt rusdrycksförbud, finge en efter skäliga grunder fastställd ersättning. I sådant fall vore det nämligen för personalen likgiltigt icke blott, huruvida företagen sålde mycket eller litet utan även om företagets framtida existens helt förbjödes. Enklast skulle detta önskemål förverkligas därigenom, att företagen tillätes göra tillräckligt stora avsättningar till pensionsfonder; aktiebolaget Vin- och spritcentralen har med statsmakternas gillande redan gjort avsättningar till en dylik fond.

Även om, såsom av det föregående obetingat torde framgå, motionärernas påstående, att principen om rusdryckshandelns frigörande från privatekonomiskt intresse skulle hava åsidosatts av systembolagen och aktiebolaget Vin- och spritcentralen, är felaktigt, följer därav icke med nödvändighet, att deras anmärkningar sakna all betydelse. Anmärkningarna hava visserligen icke den nykterhetspolitiska bakgrund, som motionärerna velat ge dem, men det är icke desto mindre skäl att söka klargöra, huruvida några sannolika skäl kunna förbringas för motionärernas påståenden om bristande sparsamhet vid förvaltningen av systembolagen, aktiebolaget Vin- och spritcentralen och deras dotterbolag. Kontrollstyrelsen gör härvid början med *systembolagen*.

Kontrollstyrelsen har vid utövändet av kontrollen över systembolagens verksamhet liksom motionärerna företrätt den uppfattningen, att den största sparsamhet borde iakttagas vid förvaltningen. Denna uppfattning har kontrollstyrelsen även vid åtskilliga tillfällen och på olika sätt givit uttryck åt inför systembolagen. Sparsamheten får dock ej drivas så långt, att vinstsynpunkterna träda i främsta rummet för systembolagen. Systembolagen äro i första hand skyldiga att tillse, att rusdrycksförsäljningsförordningens ledande grundtanke, sådan denna angivits i förordningens 63 §, tillgodoses. Om det allmännas inkomster av bolagens rörelse härvid minskas på grund av sjunkande försäljning och på grund av ökade utgifter för den sociala sidan av bolagens verksamhet, får detta icke föranleda bolagen till något avsteg från principen att söka ordna försäljningen så, att därmed åstadkommes minsta möjliga skada. Vid bedömandet av systembolagens omkostnader får man ej heller bortse ifrån, att det för bolagen är billigt och bekvämt att sälja mycket spritdrycker, medan det är kostsamt och besvärligt att hålla försäljningen nere, om detta skall ske på ett rationellt och ur nykterhetssynpunkt lämpligt sätt.

Sparsamhets-synpunkter.

Systembolagens förvaltning.

Det enda mera preciserade uttalandet från motionärernas sida om systembolagens omkostnader har formen av ett citat från en nyligen publicerad broschyr, i vilken konstateras, att »systembolagens årliga kostnader uppgå till trettio miljoner kronor, av vilka drygt hälften kunde inbesparas». Det torde vid sådant förhållande vara lämpligt att underkasta detta påstående, som motionärerna funnit så beaktansvärt, att det borde bringas inför riksdagen, någon granskning. Systembolagens omkostnader framgå av nedanstående sammanställning:

Systembolagens omkostnader.												
	1920	1921	1922	1923	1924	¹ 1925						
	t u s e n t a l k r o n o r											
Restaurantrörelsen	4,202	4,611	3,820	4,914	5,138	5,005						
Räntor	149	207	257	238	241	131						
Frakt- och transportkostnader	1,822	1,342	792	715	856	820						
Kontorsomkostnader	1,310	1,264	817	638	713	754						
Försäkringspremier	136	151	137	108	105	102						
Utdelning till delägarna	97	96	92	91	90	87						
Revisionskostnader	132	146	135	136	133	127						
Understöd till f. d. befattningshavare	197	213	256	292	301	315						
Styrelsearvodet	496	529	494	485	485	451						
Löner	} exkl. { 8,831	} 9,541	} 7,762	} 6,644	} 6,521	} 6,587						
Hyror							} rest. { 1,056	} 1,245	} 1,389	} 1,409	} 1,486	} 1,313
Bränsle och lysc												
Övriga omkostnader	2,540	2,724	1,647	1,288	1,464	1,680						
Samtliga	21,380	22,362	17,811	17,187	17,793	17,588						

Den citerade siffran 30 miljoner nås först, om härtill läggas de belopp, som systembolagen erlagt i form av utskylder till stat och kommun, ävensom de belopp, som avskrivits på fastigheter och inventarier. De belopp, som avskrivits och som ju ingalunda kunna karakteriseras som omkostnader i vanlig mening, hava under vart och ett av de här förevarande åren uppgått till omkring en miljon kronor. De i form av utskylder erlagda beloppen äro vida större. Totalt erlade systembolagen till stat och kommun i utskylder år 1920 8.4 miljoner; år 1921 14.9 miljoner; år 1922 14.5 miljoner; år 1923 8.6 miljoner; år 1924 6.5 miljoner samt år 1925 6.9 miljoner kronor. Det är måhända icke stridande mot språkbruket — det har i varje fall i äldre tider gjorts i svensk alkoholistatistik —, att inräkna även erlagda skatter bland omkostnaderna, men det kan icke betecknas annat än som rent missvisande att göra bruk av en dylik uppgift i en framställning, som syftar till att påvisa, att erforderlig sparsamhet ej iakttagits i systembolagens förvaltning, utan att omnämna att bland omkostnaderna inräknats även utskylder till synnerligen avsevärda belopp. Den omständigheten, att påståendet i motionen gjorts inom citationstecken, kan icke enligt kontrollstyrelsens uppfattning hava befriat motionärerna från skyldigheten att undersöka det berättigade i uttalandet.

De i den ovan återgivna tabellen angivna slutsiffrorna äro emellertid ej heller omkostnadssiffror i egentlig mening. De hava här anförts av kontrollstyrelsen, då de återfinnas i den senast utgivna officiella berättelsen över rusdrycksförsäljningen (texttabell å sid. 25). Såsom ock angives i den nyss åberopade berättelsen redovisas nämligen i denna, i överensstämmelse med ett sedan lång tid tillbaka följt, men ur de synpunkter, varom här är fråga, sakligt oegentligt tillvägagångssätt, under rubriken restaurantrörelsens omkostnader

¹ Preliminär uppgift.

även de belopp, som å de utskänkningsställen, där systembolagen själva handhaft även matsserveringen, utgivits för inköp av matvaror. Då omfattningen av denna systembolagens restaurangrörelse varit stadd i stigande under de senare åren, spelar denna omständighet, som tidigare även ur här ifrågavarande synpunkter varit tämligen betydelselös, numera en ganska stor roll. Vidare ingår i tablån, om än med ganska obetydliga belopp, även utdelningen till systembolagens delägare. Slutligen ingå under rubriken »Frakt- och transportkostnader» och rubriken »Kontorsomkostnader» vissa belopp, som återkomma även på inkomstsidan och som bolagen måst medtaga såväl å inkomst- som utgiftssidan, då kontrollstyrelsen av vissa kontrollhänsyn förbjudit kvittningar i dylika fall. De belopp, som enligt vad nu sagts uppenbarligen måste avgå från ovan angivna totalsiffror, för att en verklig omkostnadssumma skall erhållas, framgå av nedanstående tabell:

Avgå	1920	1921	1922	1923	1924	¹ 1925
	t u s e n t a l k r o n o r					
Inköp av matvaror	792	968	206	1,205	1,523	1,690
Gottgjorda frakt- och transportkostnader . .	136	171	111	103	162	170
Gottgjorda kontorsomkostnader	12	19	18	8	103	120
Utdelning till delägare	97	96	92	91	90	87
Summa avdrag	1,037	1,254	427	1,407	1,878	2,067

Med avdrag av dessa summor bliva omkostnadsbeloppen exklusive skatter följande:

	1920	1921	1922	1923	1924	¹ 1925
	20,343	21,108	17,384	15,780	15,915	15,521

Även från dessa belopp skulle vissa ytterligare avdrag göras. Under rubriken »Restaurantrörelsen» ingå alltså vissa belopp, som icke hava karaktären av omkostnader, t. ex. de summor, som erlagts för inköp av tobaksvaror, läskedrycker etc. Vidare redovisas systembolagens hyreskostnader med för höga belopp. På grund av det ovan omnämnda förbudet mot kvittning är nämligen det upptagna beloppet icke det nettohyresbelopp, som systembolagen verkligen erlägger. Exakta korrigeringar för de nu anmärkta bristfälligheterna i uppgifterna hava dock icke kunnat göras, då erforderliga primäruppgifter ej finnas i de ordinarie rapporterna till kontrollstyrelsen och den tid, som stått kontrollstyrelsen till disposition vid detta yttrandes avgivande, ej medgivit uppgifternas införskaffande från systembolagen. Det enda, som för närvarande med bestämdhet kan uppges, är alltså, att de här ovan angivna omkostnadsbeloppen äro maximibelopp, som med något eller några hundratusental kronor överstiga de faktiska omkostnaderna. Den lämnade redogörelsen torde dock vara tillräcklig för att till dess rätta värde reducera uppgiften om de 30 miljoner, »av vilka drygt hälften kunde inbesparas». Ett inbesparande av drygt hälften av de trettio miljonerna skulle åtminstone vissa år innebära, att hyresvärdarna skulle ställa lokaler gratis till förfogande, elektricitetsverken elektriskt ljus, personalen betala för att få utföra sitt arbete m. m.

De två största utgiftsposterna på systembolagens omkostnadskonto äro ovan redovisade under rubrikerna »Restaurantrörelsen» och »Löner exkl. restaurantrörelsen».

Vad den första av dessa utgiftsposter beträffar, företer den under de senaste åren i stort sett ökning. Detta har emellertid sin naturliga förklaring däri, att systembolagen under dessa år i större utsträckning än tidigare börjat

¹ Preliminär uppgift.

själva utöva även matserveringen å de så kallade folkrestaurangerna och å vissa restauranger av bättre klass. Av en utgiftsstegring på denna punkt kan sålunda icke några som helst slutsatser dragas rörande frågan, huruvida större eller mindre sparsamhet iakttagits i förvaltningen. Tidigare bedrevo systembolagen i det övervägande flertalet fall blott rusdrycksförsäljningen själva, medan matserveringen mot viss ersättning överlämnades i enskilda föreståndares hand. Åtgärden har ur social synpunkt varit synnerligen fördelaktig. Ett systembolag kan få ett helt annat grepp över själva utskänkningsen, då hela restaurantrörelsen på en restaurang ligger i bolagets hand och då sålunda serveringen av spritdrycker och vin handhaves av direkt i bolagets tjänst anställd personal än då bolaget utövar rörelsen å en restaurang i hälftenbruk med en enskild. Ej blott själva utskänkningsen har emellertid kunnat handhavas å ett bättre sätt å restauranger av denna typ än å restauranger av annan typ. Systembolagen ha blivit i stånd att servera god och närande mat till billiga priser i första hand åt viss del av den ekonomiskt mindre bärkraftiga delen av allmänheten. Att systembolagens verksamhet härutinnan i stort sett varit till allmänhetens belåtenhet visar den stigande frekvensen av matgäster å restauranger av denna typ. Ej blott ur social synpunkt har emellertid den antydda utvecklingen varit till gagn. Även ur statsverkets ekonomiska synpunkt har den visat sig synnerligen fördelaktig, då flertalet bolagsrestauranger av denna typ äro mycket goda affärer. Som ett exempel härpå vill kontrollstyrelsen nämna de ekonomiska resultaten år 1925 för de fyra bolags vidkommande, vilkas restauranter av denna typ nämnda år utvisade den största omsättningen av mat (från restaurangbolagens verksamhet, till vilken kontrollstyrelsen i det följande skall återkomma, bortses i detta sammanhang). Systembolaget i Eskilstuna hade år 1925 i nettovinst å tre restauranger av denna typ nära 150,000 kronor, systembolaget i Hälsingborg likaledes å tre restauranger över 237,000 kronor, systembolaget i Karlstad å en restaurang över 47,000 kronor samt systembolaget i Gävle likaledes å en restaurang över 150,000 kronor. Anmärkas bör, att den del av resp. systembolags skatter, som rätteligen bort belasta denna del av bolagens rörelse, här ej frändragits de uppgivna nettovinsterna. I Hälsingborg och Gävle överstego nettovinsterna å dessa restauranger de totala bruttovinsterna å försäljningen av spritdrycker, vin och maltdrycker. Den vinst, som systembolagen i dessa bägge städer, trots de erkänt låga matprisen, hade å försäljningen av matvaror, kaffe o. d. var sålunda mer än tillräcklig för att bestrida alla med restaurangrörelsen föränade utgifter. I Eskilstuna närmade sig nettovinsten den totala bruttovinsten å rusdrycker. I Karlstad översteg nettovinsten hälften av bruttovinsten å rusdrycker. Till jämförelse må nämnas, att innehavarna av de överlåtna rättigheterna icke genomsnittligt inleverera mer än ungefär en tredjedel av bruttovinsten å rusdrycker till vederbörande systembolag.

Lönerna vid
system-
bolagen.

Kontrollstyrelsen övergår härefter till frågan om systembolagens lönekonto, som representerar mellan en tredjedel och hälften av systembolagens totala omkostnadskonto. Det är vid sådant förhållande endast naturligt, att kontrollstyrelsen ägnat särskild uppmärksamhet åt möjligheterna att minska de totala löneutgifterna såväl genom sänkning av de utgående lönerna som genom personalminskning. Redan på ett tidigt stadium ingrep kontrollstyrelsen reglerande i bolagens lönepolitik genom att fastställa lönerna för ledarebefattningarna vid bolagen; en åtgärd, som givetvis i hög grad påverkade även lönerna för de lägre befattningshavarna. Nominativa uppgifter rörande alla befattningshavare vid bolagen och de till dem utgående lönerna hava vid flera tillfällen införskaffats av kontrollstyrelsen och ingående granskats i styrelsen. De iakttagelser, som därvid gjorts, hava, sedan de åtminstone vid vissa tillfällen dryftats med kontrollrådet, föranlett utfärdandet av cirkulär och cirku-

lärskrivelser till systembolagen med inskräpande av betydelsen av att den största sparsamhet iakttages. En än mer i detalj gående granskning hava löneförhållandena vid varje enskilt bolag underkastats vid de i regel minst en gång årligen återkommande inspektionerna av bolagen. De iakttagelser, som därvid hava gjorts, hava i många fall lett till att ett bolag anmodats sänka lönerna för vissa befattningshavare eller till att minska befattningshavarnas antal. På grund av den ingående kännedom, som kontrollstyrelsen härigenom under årens lopp förvärvat om förhållandena i löneavseende vid bolagen, anser sig kontrollstyrelsen nu med bestämdhet kunna göra gällande, att lönerna vid systembolagen i det stora flertalet fall för närvarande icke genomsnittligt överstiga de löner, som utbetalas för jämförligt arbete i en kommun eller god enskild arbetsgivares tjänst. Kontrollstyrelsen vill icke förneka, att lönerna i några enstaka fall ur den nyss angivna synpunkten kunna vara väl höga. Dessa undantagsförhållanden hava emellertid sin förklaring i speciella personliga förhållanden (lång tjänstetid etc.), som skulle göra det obilligt att sänka i det särskilda fallet. Å andra sidan förekommer det i ett ej så ringa antal fall, att lönerna understiga lönen för jämförligt arbete i kommunal eller enskild tjänst. I dessa fall måste man, då platsen skall besättas med ny innehavare, räkna med löneförhöjningar. Ej heller antalet vid systembolagen anställda anser kontrollstyrelsen kunna i nämnvärd utsträckning minskas, såvida ej det bolaget åliggande sociala arbetet skall åsidosättas eller allmänhetens berättigade krav på god, snabb och noggrann expedition åsidosättas. Motionärernas uttalande om »en överdrivet stor här av funktionärer» äger således icke tillämpning å systembolagen.

En lika ingående granskning av övriga omkostnadsposter, som den kontrollstyrelsen presterat i fråga om utgifterna för restaurangrörelsen och i fråga om löneutgifterna, anser kontrollstyrelsen ej erforderlig. Kontrollstyrelsen vill allenast framhålla, att styrelsen årligen i detalj granskar även dessa utgifter åtminstone för flertalet bolags vidkommande. Denna granskning har icke givit vid handen, att några mera avsevärda besparingar stå att vinna. På en eller annan punkt kunna måhända de hyror, som systembolag nu hava att erlägga, synas väl höga. Hyresvärdarna äro emellertid i dylika fall — fallen äro icke många — kommuner, och erfarenheten har visat, att kommunerna hava mycket svårt att frigöra sig från den uppfattningen, att de hava full rätt att förskaffa sig en i förhållande till det vederlag de erbjuda överdriven ekonomisk fördel av systembolagen. I flertalet av dessa fall har det dock så småningom lyckats kontrollstyrelsen att ernå rättelse. De få fall, som återstå, äro föremål för styrelsens uppmärksamhet.

Vilja statsmakterna genomföra en vida längre gående begränsning av systembolagens antal än den som genomfördes från och med ingången av år 1925, kunna säkerligen avsevärda besparingar göras såväl i fråga om lönekontot som å åtskilliga andra omkostnadskonton. Enligt kontrollstyrelsens mening tala vissa skäl ej blott av ekonomisk utan även av social natur för en dylik begränsning. Kontrollstyrelsen har ock för närvarande under utredning de besparingsmöjligheter, som en dylik begränsning av bolagens antal skulle erbjuda, och de författningsändringar, som den skulle nödvändiggöra.

Kontrollstyrelsen har redan i det föregående framhållit, att principen om det privatekonomiska intressets avkoppling från rusdryckshandeln icke konsekvent genomförts för innehavarnas av de överlätna utskänkingsrättigheterna vidkommande utan i detta fall allenast påbörjats.

Lagstiftningens direktiv på denna punkt har kontrollstyrelsen sökt realisera genom bestämmelser om vinstkvantiteter i fråga om spritdrycker och starka viner, d. v. s. om högsta kvantiteter, som innehavarna av de överlätna utskänkingsrättigheterna få försälja med vinst. De nuvarande vinstkvantiteterna,

Systembolagens övriga omkostnader.

Besparing möjlig genom omorganisation.

Överlätna utskänkingsrättigheter.

som fastställdes hösten 1920 och gällde första gången för år 1921, äro beräknade med utgångspunkt från försäljningen å restauranterna år 1920. På grund av det ekonomiska konjunkturuomslag, som inträffade snart nog efter vinstkvantiteternas fastställande, och den därav följande snabba nedgången av publikfrekvensen å restauranterna, blevo vinstkvantiteterna alltför höga. I stället för att, som avsikten varit och som är en nödvändig förutsättning för att vinstkvantiteterna skola fylla det med dem avsedda syftet, avsevärt understiga försäljningen å restauranterna, även om denna sköttes i noggrann överensstämmelse med gällande föreskrifter, blevo vinstkvantiteterna i ett betydande antal fall långt större än de kvantiteter, restauratörerna kunde avyttra. Kontrollstyrelsen har sedermera vid upprepade tillfällen, särskilt vid årsskiftena 1923/24, 1924/25 och 1925/26 företagit justeringar av vinstkvantiteterna. Dessa justeringar hava syftat till dels att åstadkomma en rimlig begränsning av vinstkvantiteter, som voro alltför stora i förhållande till restauranternas totalomsättning m. m., dels att genomföra sådana utjämnningar restauranterna emellan, att icke några restauranter genom relativt höga vinstkvantiteter ställdes i en ur konkurrenssynpunkt gynnsammare ställning än övriga restauranter, dels slutligen att verka återhållande å försäljningen å restauranter, där allom veterligt gällande bestämmelser för utskänknings i betydande utsträckning överträtts. Styrelsen har vid dessa justeringar sökt erhålla ett så objektivt underlag för åtgärderna som möjligt. Särskilt har styrelsen tagit stor hänsyn till matomsättningen å restauranterna. Siffermässigt belyses den utveckling, som ägt rum under åren från och med år 1921 av följande sammanställning, som upptager restauratörernas bruttovinst å försäljningen av spritdrycker under dessa år och vinstkvantiteterna spritdrycker i liter under samma år.

	Restauratörernas bruttovinst i kronor	Vinstkvantiteterna spritdrycker i liter
1921	17,545,175	1,894,103
1922	15,053,080	1,897,151
1923	14,911,236	2,053,685
1924	13,534,457	1,819,058
1925 ¹	13,437,000	1,698,888
1926 ¹	1,642,692

Det kan måhända göras gällande, att kontrollstyrelsen bort vidtaga längre gående sänkningar av vinstkvantiteterna än vad som skett. Styrelsen har emellertid ansett de av statsmakterna lämnade direktiven påfordra iakttagande av stor varsamhet och försiktighet. Vidare hava de ekonomiska förhållandena i landet stabiliserats först under de allra sista åren och först under dessa lämnat möjligheter till den överblick över restauranternas ekonomiska ställning, som är en nödvändig förutsättning för vidtagande av åtgärder på ett så känsligt område. Styrelsen vill slutligen framhålla att, ehuru det måste anses obestridligt, att styrelsens föreskrifter präglats av den största försiktighet, styrelsen från åtskilliga håll gjorts till föremål för synnerligen häftiga angrepp för att styrelsen utan direkt stöd i gällande lag vidtagit för restauranterna i ekonomiskt avseende skadliga åtgärder.

Restaurantbolagen.

Såsom kontrollstyrelsen i det föregående framhållit, hava systembolagen numera i större utsträckning än tidigare övertagit även matserveringen å vissa restauranter. Restaurantbolagen, som för närvarande äro sex till antalet (bolag i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Örebro och Uppsala), äro i

¹ Preliminär uppgift.

princip allenast ett uttryck för samma utveckling. Endast i organisatoriskt avseende representera de något säreget. I stället för att förlägga förvaltningen av de restauranter, som drivas direkt av systembolagen i fråga, till en särskild avdelning inom bolagen har av praktiska hänsyn — storleken av den förvaltning, som det i förevarande fall gällt m. m. — förvaltningen lagts i särskilda bolags hand. Aktierna i restaurantbolagen ägas i flertalet fall praktiskt taget helt och hållet av vederbörande systembolag. Stockholms allmänna restaurantaktiebolag representerar i detta avseende en avvikande typ. Den övervägande delen av aktierna i detta företag äges icke av aktiebolaget Stockholmssystemet utan av enskilda. Gemensamt för alla restaurantbolagen är dock, att det övervägande inflytandet på deras ledning alltid ligger hos vederbörande systembolag.

De uttalanden, som styrelsen tidigare fällt rörande systembolagens egen restaurantrörelse, äga sin fulla tillämpning även å restaurantbolagen. Dessa företag hava visat sig ur social synpunkt mycket värdefulla och med något enstaka undantag även såsom i ekonomiskt avseende mycket goda affärer. Såväl i Stockholm som i Göteborg närmar sig systembolagens nettovinst å restaurantbolagen den totala bruttovinsten å alla de rusdrycker, som säljas av nämnda företag. Inkomsterna av serveringen av mat, kaffe, maldrycker etc. äro sålunda i stort sett tillräckliga för att täcka restaurantbolagens alla omkostnader. Intet av restaurantbolagen lämnar sitt systembolag mindre ekonomisk utbyte än det, systembolagen skulle ha, om rättigheten utövades av en privatrestauratör.

Det har vid vissa tillfällen ifrågasatts, huruvida den granskningsrätt, som tillkommer kontrollstyrelsen över restaurantbolagen, vore lika betryggad som den rätt, kontrollstyrelsen har gentemot systembolagen. I formellt avseende kan måhända denna sak ställas under diskussion. Vid sådant förhållande torde det kunna ifrågasättas, om ej, därest framdeles rusdrycksförsäljningsförordningen skulle komma att underkastas någon revision, särskilda bestämmelser borde införas i densamma rörande den ställning, som ett systembolags dotterbolag intager. De nu antydda omständigheterna hava emellertid haft allenast teoretisk betydelse. I praktiken har kontrollstyrelsen varit i tillfälle utöva en lika ingående granskning av restaurantbolagens verksamhet som av systembolagens.

Kontrollstyrelsen har redan i det föregående som sin mening framhållit, att de möjligheter till kontroll över aktiebolaget Vin- och spritcentralens och dess dotterbolags verksamhet, som nu gällande bestämmelser erbjuda, äro betryggande. För egen del har kontrollstyrelsen efter författningsändringen av år 1923 icke att taga befattning med aktiebolaget Vin- och spritcentralens verksamhet annat än i fråga om uppbörden av omsättningsskatten samt beträffande vissa statistiska uppgifter. I sagda avseenden har kontrollstyrelsen funnit aktiebolagets verksamhet utmärka sig för ordning och reda. Beträffande verksamheten i det stora hela saknar kontrollstyrelsen anledning att uttala sig. Vid innevarande års riksdag äro ju motioner väckta avseende revision av aktiebolagets verksamhet, och då dessa motioner, enligt vad kontrollstyrelsen erfarit, äro remitterade till aktiebolaget för avgivande av yttrande, torde utlåtande i ämnet från kontrollstyrelsens sida icke vara påkallat.

Med hänsyn till vad kontrollstyrelsen i det föregående anført, får styrelsen hemställa, att utskottet måtte föreslå riksdagens andra kammare, att förevarande motion ej måtte till någon dess åtgärd föranleda.

I detta ärendes behandling har såsom föredragande deltagit t. f. byråchefen John Bergvall. Stockholm den 27 februari 1926.

E. THULIN.

Eric Bergman.

*Aktiebolaget
Vin- och
sprit-
centralen.*

Bilaga 3.

Till riksdagens *andra* kammarers *andra* tillfälliga utskott.

Med skrivelse den 9 dennes har andra kammarens andra tillfälliga utskott till aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse översänt en av herr Elof Ljunggren m. fl. i kammaren väckt motion nr 309 för att därmed sätta bolagets styrelse i tillfälle att till utskottet inkomma med yttrande över motionen. I anledning härav får styrelsen anföra följande.

Motionen avser hemställan hos Kungl. Maj:t om föranstaltande av en opartisk undersökning angående systembolagens samt aktiebolaget Vin- och spritcentralens och deras respektive dotterbolags hittills utövade verksamhet »i syfte att vinna klarhet över frågan, i vad mån denna verksamhet motsvarat det ekonomiska och sociala syfte, som utgör den självklara och underförstådda förutsättning för statens nuvarande ställning till ifrågakvarande företag».

Syftet med gällande rusdrycksförsäljningsorganisation. Beträffande sistnämnda, av lagstiftarna avsedda syfte göras i motionen en del uttalanden, vilka emellertid, såsom tydligt framgår av den av motionärerna anförda motiveringen, äro att betrakta mera som uttryck för en viss nykterhetspolitisk uppfattning än som försök till objektiv redogörelse för gällande alkohollagstiftnings motiv och innebörd. Upplysning om vilka dessa motiv i verkligheten varit får givetvis, utom i lagstiftningen själv, sökas i det betänkande av nykterhetskommittén samt i den regeringsproposition och i de utlåtanden av bevillningsutskottet, som ligga till grund för 1917 års riksdagsbeslut om rusdrycksförsäljningsförordningen.

Lagstiftningens mål finnes formulerat i rusdrycksförsäljningsförordningens 63 §, som föreskriver, att all försäljning av rusdrycker skall ordnas så, att därmed åstadkommes så ringa skada som möjligt och syftet med de i förordningen givna stadganden i största möjliga utsträckning vinnes. Avsikten med den närmare utformning, som i nykterhetskommitténs förslag gavs åt försäljningsbestämmelserna och som i stort sett behållits i den slutliga förordningen, har av kommittén sammanfattningsvis angivits i inledningen till dess betänkande. De av nykterhetskommittén framhållna huvudpunkterna äro i korthet:

Bestämmelserna utgå från en huvudsakligen lika behandling av olika slags rusdrycker. De avse att bereda kommunerna ett avgörande inflytande beträffande inskränkningar i eller förbudande av rusdryckshandeln. De syfta till att skapa större effektivitet åt kommunernas beslut i dylikt avseende. De öppna möjlighet att förhindra rusdrycksmisbrukare att i samma omfattning som förut förskaffa sig rusdrycker. De skapa en enhetlig, all rusdryckshandel omfattande organisation, vilken utgör förutsättningen för kontroll och övervakning av denna handel. Rusdrycksförsäljningen organiseras genom bolag, bildade för uppgiften att försälja rusdrycker utan att därå erhålla någon ekonomisk vinning. Ett försäljningssystem med restriktioner av individuell art genomföres, enligt vilket försäljarna, d. v. s. systembolagen, skola vara skyldiga att ha kännedom om till vilka de sälja, myckenheten av det försålda och när försäljningen ägt rum. Med detta system blir det möjligt att avstänga vissa notoriska alkoholisbrukare från att på utminuteringsställena inköpa rusdrycker. Vidare blir det i stor omfattning möjligt att förhindra den tidigare

ofta förekommande salningen och langningen av rusdrycker. Därjämte har det blivit möjligt att på grundvalen av försäljningssystemet genomföra vissa värdefulla generella restriktioner, exempelvis maximigräns för köp. Bolagen ställas under uppsikt av kontrollstyrelsen, som utser en ledamot i varje bolags styrelse och har att meddela föreskrifter med avseende på försäljningen, räkenskapsföringen och i övrigt angående bolagens förvaltning. För att vinna större trygghet för att all utskänkning handhaves i den nya lagstiftningens anda ansåg kommittén slutligen nödvändigt, att innehavarna av de överlätna utskänkningsrättigheterna ej finge någon ekonomisk fördel beroende på myckenheten av utskänkta rusdrycker och att, där rättighetsinnehavare hade dylik fördel, denna begränsades och efter hand avvecklades.

I ett hänseende har det av nykterhetskommittén sålunda uppställda programmet genom den senare utvecklingen realiserats i större utsträckning än kommitténs eget förslag och den därpå fotade 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning förutsatte. Grundsatsen, att försäljningen skall ske genom bolag, bildade för »uppgiften att försälja rusdrycker utan att därå erhålla någon ekonomisk vinning», har nämligen genomförts även inom partihandeln med spritdrycker och viner, som annars, enligt rusdrycksförsäljningsförordningens ursprungliga lydelse, kunde ha stått öppen för det enskilda företagare- och vinstintresset. Sedan samtliga privata spirituosa- och vinhandelsfirmor i riket blivit inlösta av ett för ändamålet bildat bolag, aktiebolaget Vin- och spritcentralen, över vars förvaltning det allmänna tillförsäkrats ingående kontroll och avgörande inflytande och vars delägare icke ha annat ekonomiskt intresse av rörelsen än begränsad ränta på insatt kapital, inskrevs år 1923 i lagstiftningen, att partihandeln med rusdrycker må utövas endast av bolag, som icke avser att bereda delägarna vinning utöver skälig ränta å de av dem tillskjutna kontanta medel.

I två andra hänseenden blev däremot nykterhetskommitténs förslag genom 1917 års riksdagsbeslut underkastat betydelsefulla modifikationer. Kommittén hade tänkt sig, att i den kommunala bestämmanderätten över handeln med rusdrycker skulle ingå möjlighet för en kommuns samtliga myndiga och välfredade medlemmar att genom omröstning förbjuda varje slag av dylik handel. Denna möjlighet, det lokala vetot, upptogs icke i rusdrycksförsäljningsförordningen. Den av kommittén föreslagna bestämmelsen, att vid överlåtelse av utskänkningsrättigheter skulle, där fråga vore om förut utövad utskänkningsrörelse, stadgas villkor, varigenom rättighetsinnehavarens ekonomiska fördel av myckenheten utskänkta rusdrycker begränsades och efter hand avvecklades, fick vidare på hemställan av bevillningsutskottet den ändrade lydelse, att systembolagen åläggas att vid rättighetsöverlåtelse, med iakttagande av de föreskrifter kontrollstyrelsen härutinnan utfärdar, stadga sådana villkor för rättighetsinnehavarens inköp av rusdrycker, att dennes ekonomiska fördel så långt ske kan ej göres beroende på myckenheten av utskänkta rusdrycker. I bevillningsutskottets motivering för den av riksdagen godkända lydelsen uttalades en förväntan, att kontrollstyrelsen vid utfärdandet av ifrågasvarande föreskrifter skulle iakttaga nödig varsamhet och särskild hänsyn, där fråga är om förut utövad utskänkningsrörelse.

Motionärerna vilja nu göra gällande, att den på härovan skisserade grund-
 der uppbyggda försäljningsorganisationen varken ekonomiskt eller socialt mot-
 svarar sitt syfte. Med särskild skärpa hävda de, att principen om det privat-
 ekonomiska intressets avkoppling från rusdryckshandeln icke förverkligats
 utan privatintresse skapats på mångahanda sätt, och att möjlighet till en till-
 räckligt ingående offentlig kontroll icke synes föreligga.

En närmare granskning av dessa till sin innebörd synnerligen allvarliga på-
 ståenden försvåras i betydlig grad av en påfallande oklarhet i motionärernas

*Motionärer-
 nas anmärk-
 ningar mot
 organisa-
 tionens sätt
 att fungera.*

framställning. Deras i formen mycket tillspetsade anmärkningar ha nämligen fått en ytterst mångtydig adress. I visst sammanhang utpekas systembolagen uttryckligen såsom åsyftade. I annat sammanhang talas med klander om villkoren för överlåtna rättigheter; som dessa villkor vila på föreskrifter, utfärdade av kontrollstyrelsen, synes klandret gälla denna statliga myndighet. På ett tredje ställe i motionen omnämnes såsom identiskt med motionärernas önskemål ett av första kammaren bifallet men av andra kammaren avslaget förslag om en undersökning, som uteslutande skulle ha avseende på aktiebolaget Vin- & spritcentralen. Däremellan tyckas motionärerna vilja ha både systembolag och partihandelsbolag betraktade som ett enda helt, en »affär», en stor »koncern».

Det kan dock icke gärna vara motionärerna obekant, att en dylik framställning av detalj- och partihandelsbolagen som en organisatorisk enhet är sakligt felaktig och därför vilseledande. Mellan systembolagen å ena sidan och Vin- & spritcentralen och dess dotterbolag å andra sidan existerar intet som helst organisatoriskt samband och ej heller några andra ekonomiska förbindelser än de mellan detaljist och partihandlare. Medan partihandelsorganisationen är ensamstående i sitt slag, för visst antal år koncessionerad av svenska staten och såväl direkt som indirekt underställd Kungl. Maj:t, äro systembolagen fristående lokala organisationer, representerande, enligt nykterhetskommitténs uttryckssätt, »ett konsumentintresse av den styrka, att det vinner beaktande från kommunens och Konungens befallningshavandes sida». Sins emellan ha dessa systembolag intet annat gemensamt, än att de alla stå under uppsikt av kontrollstyrelsen, som utser ordförande och revisorer, granskar förvaltningen och beviljar decharge. Deras monopolställning är helt och hållet av lokal natur och utesluter följaktligen en sådan utgiftsbesparande koncentration av förvaltningen, som inom vissa gränser är möjlig att uppnå inom företag, omspannande antingen hela landet eller mera avsevärda områden därav. I rusdrycksförsäljningsförordningens ursprungliga lydelse fanns ingenting, som behövde hindra uppkomsten av praktiskt taget lika många systembolag, som det finns kommuner i landet. Först genom kungl. förordningen den 9 juni 1922 föreskrevs en begränsning av antalet systembolag, men denna begränsning var ej mera genomgripande, än att den haft betydelse väsentligen endast för några mindre utskänknings- och vinbolag, under det att av de systembolag, som utminutera spritdrycker, blott tre berörts av de inskränkande bestämmelserna.

Utän tvivel skulle åtskilliga ej föraktliga ekonomiska och kanske även sociala fördelar vara att vinna genom ett fortskridande på den väg, där ett första steg togs genom 1922 års förordning. Systembolagen ha dock inga befogenheter, varigenom de själva skulle kunna påverka en utveckling i dylik riktning. Den är helt beroende av lagstiftarna, och tyvärr kan det befaras, att olika politiska och kommunalpolitiska intressen skola göra vägen ganska svårframkomlig.

Full och detaljerad kontroll över verksamheten.

Den här påpekade olikheten i partihandelsbolagens och systembolagens ställning och organisation sträcker sig även till formerna för den offentliga kontroll, som utövas över dessa bolag och deras verksamhet.

I fråga om systembolagen har kontrollstyrelsen genom rusdrycksförsäljningsförordningen, framförallt bestämmelserna i dess 19 § 2, 4, 6 och 8 momenten, tillerkänt en ytterst vittgående befogenhet att reglerande ingripa i deras förvaltning och dels genom inspektioner, dels genom de två revisorer, som kontrollstyrelsen utser vid varje bolag, verkställa den mest detaljerade granskning av bolagens verksamhet ur både ekonomiska och sociala synpunkter. I ett av första kammarens andra tillfälliga utskott infordrat yttrande över en år 1922 väckt motion av likartat innehåll som den nu föreliggande har kontrollstyrelsen lämnat en fylligare redogörelse för denna kontroll över systembolagen. Nämn-

da redogörelse tillåter sig Stockholmssystemets styrelse här återgiva med ett par oväsentliga utslutningar:

Vad beträffar systembolagen, finnes i 19 § 2 mom. i rusdrycksförsäljningsförordningen stadgat, att bolag står under överinseende av kontrollstyrelsen och har att ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, kontrollstyrelsen i avseende å inköp av, försäljningspris för samt alkoholstyrkan hos rusdrycker ävensom angående räkningskapers förande och i övrigt beträffande bolagets förvaltning eller eljest i de i nämnda förordning särskilt angivna hänseende kan meddela.

På grund av detta stadgande tillkommer det sålunda i första hand kontrollstyrelsen att utöva uppsikt över att systembolagens förvaltning är så ordnad, att det allmännas ekonomiska intresse tillgodoses, och att bolagen fullgöra de sociala uppgifter, som åvila dem.

För att fullgöra denna sin uppgift har kontrollstyrelsen reglerande ingripit på ett flertal förvaltningsområden.

Kontrollstyrelsen har sålunda för det första lämnat föreskrifter rörande bokföring och statistik för att härigenom erhålla överskådlighet och en enhetlighet, som tillåter jämförelse mellan olika bolag.

Kontrollstyrelsen har vidare fastställt grundlönerna för flertalet befattningshavare i ledareställning vid systembolagen, vilken åtgärd givetvis indirekt utövat ett stort inflytande på bestämmandet av lönerna för övriga befattningshavare. För att kontrollera lönerna till de lägre befattningshavarna har kontrollstyrelsen dessutom vid flera tillfällen infortrat fullständiga nominativa uppgifter från bolagen över befattningshavarna, befattningarnas art, befattningshavarnas anställningstid, ålder och löneförmåner. I de fall, då lönerna enligt kontrollstyrelsens uppfattning varit för höga, har vederbörande bolag ålagts vidtaga rättelse.

Kontrollstyrelsen har ock infortrat fullständiga uppgifter över de understöd, som bolagen utbetala till personal, som på grund av ålder eller sjukdom lämnat sin tjänst. I flertalet fall torde dock redan tidigare understödsbeloppens storlek hava av bolagen underställts kontrollstyrelsens prövning för godkännande.

Enligt 19 § 4 mom. i gällande rusdrycksförsäljningsförordning har bolag att inhämta kontrollstyrelsens samtycke för inköp av fastighet, för ingående av vissa hyresavtal och för vidtagande av vissa reparations- och omändringsarbeten i bolag tillhörig fastighet. Dessutom underställa bolagen, utan att föreskrift därom finnes i rusdrycksförsäljningsförordningen, beslut rörande frågor av den mest skiftande art kontrollstyrelsens prövning för att förvissa sig om att anmärkning ej i efterhand kommer att framställas.

Kontrollstyrelsen har ock låtit sig angeläget vara att på olika sätt hos bolagen inskräpa nödvändigheten av, att största möjliga sparsamhet iakttages i fråga om bolagens förvaltning.

Ett viktigt led i den kontrollerande och reglerande verksamhet i fråga om bolagens ekonomiska förvaltning, som kontrollstyrelsen utövar, bilda de inspektioner av bolagen, som verkställas av tvenne å styrelsens avdelning för rusdrycksförsäljningsärenden anställda inspektörer.

Vid dessa inspektioner, som, därest ej särskilda förhållanden speciellt påkalla ett annat förfaringssätt, alltid ske utan att vederbörande bolag på förhand underrättas, underkastas systembolagens ekonomiska förvaltning liksom deras sociala en ingående granskning. Det sätt, på vilket inspektion förrättas, är givetvis till viss grad beroende av, om den föranletts av någon särskild fråga eller om den företages i vanlig ordning utan särskild anledning. Som regel torde dock bland annat vid inspektionen följande åtgärder förekomma.

Bolagens protokoll läsas och deras räkningsböcker granskas för löpande året och, om inspektionen sker å sådan tid, att revision av föregående års räkenskaper ännu ej ägt rum, jämväl för detta år. I sammanhang härmed genomgås

samtliga de kreditverifikationer, av vilka bolagets omkostnader framgå. Att härvid de särskilda utgiftsposternas nödvändighet och motiven för deras storlek bedömas, torde särskilt böra framhållas, då motionären gör gällande, att en dylik realgranskning ej förekommer vid revisionen av bolagens förvaltning.

Bolagens lokaler — utminuterings-, utskänkings-, lager- och kontorslokaler — beses, hyresavtalen granskas och hyresbeloppens rimlighet bedömes.

Uppmärksamhet ägnas åt frågan, huruvida personalen är större än som oundgängligen kräves. Lönernas storlek bedömes med hänsyn till vederbörande åliggande arbetsuppgifter.

Bolagens kontrakt med föreståndare för egna utskänkingsrättigheter och med innehavare av överlättna utskänkingsrättigheter granskas.

Över förrättad inspektion lämnar inspektören redogörelse. Eventuella anmärkningar av den art, att de påkalla kontrollstyrelsens ingripande, meddelas därefter skriftligen bolaget, som åläggas att vidtaga erforderlig rättelse.

Att ingripande skett i ej få fall framgår av den berättelse över rusdrycksförsäljningen kontrollstyrelsen årligen avgiver.

Jämte den regelbundna inspektion, som sålunda förrättas av inspektörerna å rusdrycksförsäljningsavdelningen, förekommer tillika, då någon fråga av större betydelse berörande visst bolag föreligger till avgörande eller då eljest särskilda omständigheter därtill föranleda, inspektion av kontrollstyrelsens chef eller vederbörande föredragande.

Denna redogörelse, som Stockholmssystemets styrelse på alla punkter kan av egen erfarenhet bestyrka, ger vid handen, att motionärernas föreställning om »frånvaron av möjlighet till en tillräckligt ingående offentlig kontroll» över systembolagen är alldeles ogrundad.

Lika omotiverat synes detta påstående vara med avseende på partihandelsorganisationen. Då styrelsen för aktiebolaget Vin- & spritcentralen på grund av annan till utskottet remitterad motion torde ha beretts tillfälle att yttra sig om den kontroll, som från det allmännas sida förekommer över partihandelsbolagens verksamhet, kan Stockholmssystemets styrelse i detta sammanhang inskränka sig till en erinran därom, att ifrågavarande kontroll erbjuder en parallell till den kontroll, som systembolagen äro underkastade. Medan kontrollstyrelsen tillsätter ordförande i varje systembolags styrelse, varjämte två styrelseledamöter väljas av kommunala representationer, tillsätter Kungl. Maj:t icke blott ordförande utan halva antalet ledamöter i Vin- & spritcentralens styrelse. Liksom kontrollstyrelsen vidare utser två revisorer vid varje systembolag, utser Kungl. Maj:t två revisorer att granska Vin- & spritcentralens räkenskaper och förvaltning. Och liksom kontrollstyrelsen är i stånd att genom sina inspektörer förskaffa sig detaljerad inblick i systembolagens verksamhet, följer en av Kungl. Maj:t utsedd jourhavande direktör under daglig tjänstgöring alla detaljer av Vin- & spritcentralens och dess dotterbolags förvaltning.

För den klarhet över de ekonomiska förhållandena inom rusdryckshandeln, som motionärerna begära, synas inga extraordinära åtgärder vara av nöden. Över få områden av allmän eller enskild ekonomisk verksamhet torde offentlighetens ljus falla skarpare och klarare än över denna handel. Vid två olika tillfällen, senast under hösten 1923, har partihandelsorganisationen på Kungl. Maj:ts uppdrag varit föremål för ingående undersökningar, vilkas resultat bragts till offentlighetens kännedom, och vad systembolagen angår lämnar den berättelse, som kontrollstyrelsen årligen utger över rusdrycksförsäljningen i riket, ett synnerligen rikhaltigt material till bedömande av deras verksamhet.

Det förefaller emellertid, som om motionärerna skulle sakna kännedom om att de ekonomiska uppgifter, för vilkas framskaffande de ansett en särskild undersökning behöfvig, i själva verket föreligga tillgängliga i den nämnda årsberättelsen från kontrollstyrelsen. På annat sätt låter sig knappast förklara,

Systembolagens omkostnader hälften av vad motionärerna uppgiva.

att de i sin motion kunnat framföra ett så orimligt påstående som att »systembolagens årliga kostnader uppgå till 30 milj. kronor, av vilka drygt hälften kunde inbesparas». Enligt den senast publicerade berättelsen över rusdrycksförsäljningen i riket, avseende år 1924, ligger den av motionärerna uppgivna summan 30 miljoner kronor i själva verket närmare systembolagens bruttoinkomst av försålda spritdrycker och viner än totalbeloppet av deras omkostnader. Den sammanlagda bruttoinkomsten av bolagens varuomsättning under året — de i bolagens restaurangrörelse försålda matvarorna icke medtagna — har nämligen varit 37.4 miljoner kronor, motsvarande 24.24 procent av varornas utförsäljningspris. Omkostnaderna ha, bortsett från skatter och matvaruinköp för restaurangrörelsen, uppgått till 16.3 miljoner kronor eller föga mer än hälften av det av motionärerna uppgivna beloppet. Det flyktigaste studium av den del av Sveriges officiella statistik, som berör det område de i motionen tagit under behandling, skulle sålunda ha övertygat motionärerna om att den av dem rekommenderade inbesparingen av hälften av en förment omkostnadssumma redan är verklighet.

I relation till bruttoinkomsten av varuomsättningen ha omkostnaderna under år 1924 varit 44 procent. De vinstmedel, som inlevererats till statsverket, i runt tal 17 miljoner kronor, motsvara 45.5 procent av bruttoinkomsten. I omkostnaderna ingå löner med sammanlagt 6.5 miljoner kronor eller 17.4 procent av bruttointäkterna å varuförsäljningen. Det torde icke gärna vara möjligt att i dessa siffror finna belägg för motionärernas påståenden om »en överdrivet stor här av funktionärer» och »slösande omkostnadskonto», allra minst om skälig hänsyn toges till det förhållandet, att den försäljning, som åligger systembolagen, har en social sida av ännu större vikt än den ekonomiska och därför kräver en helt annan och långt mera omfattande kontrollorganisation än övrig handel.

Till de anförda siffrorna, som hämtats ur den tryckta berättelsen över 1924 års rusdrycksförsäljning, är Stockholmssystemets styrelse i tillfälle lägga motsvarande uppgifter för år 1925 från bolagets egen verksamhet. Bruttoinkomsten av bolagets försäljning av spritdrycker och viner, vilken försäljning utgör icke långt ifrån fjärdedelen av hela försäljningen i riket, var förlidet år 9,414,824 kronor eller 25.55 procent av varornas utförsäljningspris. Den vinst, som före maj månads utgång innevarande år skall inlevereras till statskontoret, är 4,651,031 kronor. För skatter avsätts dessutom 1,700,000 kronor. De totala omkostnaderna under året, skatterna frånräknade, ha varit 3,369,325 kronor, vari ingå löner till ett belopp av 1,397,055 kronor. I procent av bruttoinkomsten äro de för inleverans till statsverket avsedda vinstmedlen 49.40, de sammanlagda omkostnaderna 35.79 och lönekontot 14.84. Sistnämnda procenttal motsvarar 3.76 procent av varornas utförsäljningspris.

I ljuset av här åberopade fakta framstår hela grundlösheten av motionärernas tal om att rådande försäljningssystem genom överflödigt stora omkostnader skapat och upprätthåller privatekonomiska intressen, stridande mot den lagfästa grundsatsen, att försäljningen av rusdrycker icke må bereda enskilda någon ekonomisk vinning. Till stöd för sin anklagelse ha motionärerna emellertid framfört ännu ett argument, i det de hänvisat till villkoren för överlätna utskänkingsrättigheter. Ehuru systembolagen med hänsyn till dessa villkor huvudsakligen ha att endast följa de föreskrifter kontrollstyrelsen utfärdar i ämnet, må även sistnämnda argument i all korthet upptagas till skärskådande.

Såsom i det föregående erinrats, har i fråga om överlätna utskänkingsrättigheter principen om det privatekonomiska intressets avkoppling från rusdryckshandeln fått det uttryck i rusdrycksförsäljningsförordningen, att rättighetsinnehavaren ekonomiska fördel skall, »så långt ske kan», göras oberoende av myckenheten av utskänkta rusdrycker. Genom motiveringen för

De ekonomiska villkoren för utskänkingsrörelsen.

detta stadgande har kontrollstyrelsen vidare uppmanats att iakttaga varsamhet och hänsyn, när fråga är om äldre rättigheter. Praktiskt har frågan tills vidare blivit löst på så vis, att kontrollstyrelsen efter vissa enhetliga grunder fastställt för varje restaurang med överlåten utskänkingsrättighet en högsta kvantitet spritdrycker, som rättighetsinnehavaren har rätt att utskänka med vinst för sig, medan hela inkomsten av vad som utskänkes utöver denna s. k. vinstkvantitet tillfaller vederbörande systembolag. Vinstkvantitetsgränsen sattes från början vid 75 procent av den beräknade omsättningen för ett bestämt år, men i betraktande av den senare utvecklingen ha därefter, dels på kontrollstyrelsens eget initiativ, dels på förslag av enstaka systembolag, utjämmande ändringar företagits, förnämligast bestående i stundom ganska djupgående nedskärningar av vinstkvantiteter, som syntes alltför rikligt tilltagna i förhållande till matomsättningen på de av nedskärningarna träffade restaurangerna och även i förhållande till de för andra, jämförliga restauranger gällande vinstkvantiteterna. Naturligtvis kunna olika synpunkter anläggas på den sålunda företagna och successivt fortsatta begränsningen av rättighetsinnehavarnas ekonomiska fördel av den utskänkning de utöva, men att i likhet med motionärerna beteckna villkor, genom vilka rättighetsinnehavarnas förutvarande privatekonomiska intressen beskurits, såsom ägnade att skapa privatintresse är att uppenbart ställa sakerna på huvudet.

För ett antal förut överlåtna rättigheter har för övrigt indragningen av utskänkingsvinsten till systembolagen och genom dem till det allmänna genomförts ett gott stycke längre än som påkallats av villkoren för överlåten utskänkning. Det gäller sådana rättigheter, som i Stockholm övertagits av Stockholmssystemets dotterbolag, Stockholms allmänna restaurangaktiebolag. Närmast bildat för ett på sunda ekonomiska principer grundat bedrivande av den folkrestaurangrörelse, som tidigare ankom på systembolaget självt och som under det äldre Göteborgssystemets tid gav anledning till befogade anmärkningar, emedan matserveringen slukade så gott som hela vinsten av utskänningen på bolagets utskänkingsställen, har restaurangbolaget vid sidan av denna uppgift övertagit några restauranger av samma klass som enskilda, med överlåtna rättigheter utrustade restauranger. För de med utskänningen på restaurangbolagets ställen förbundna omkostnaderna lämnar Stockholmssystemet en per år fixerad ersättning, som för folkrestaurangerna är utmätt så snävt, att utskänkingsomkostnaderna i verkligheten ej obetydligt överstiga ersättningen, och som för restauranger av högre klass ställts i sådan relation till jämförliga överlåtna rättigheters utskänkingsvinst, att ersättningen under senare år i ökad proportion understigit den vinst, som fortsatt rättighetsöverlåtelse skulle ha medfört för de övertagna restaurangerna.

Några siffror från 1924 och 1925 års utskänkning i Stockholm kunna enklast klargöra förhållandet. År 1924 gav spritdrycksutskänningen på restaurangbolagets folkrestauranger en bruttovinst av 1,718,378 kronor, motsvarande skillnaden mellan dryckernas inköps- och utskänkingspris. Av detta belopp tillföll 1,520,045 kronor eller 88 procent av bruttovinsten systembolaget. Samtidigt lämnade spritdrycksutskänningen på restaurangbolagets restauranger av högre klass en bruttovinst av 475,413 kronor, varav 214,251 kronor eller 45 procent tillföll systembolaget, medan av den på restauranger med rättigheter, överlåtna till enskilda, uppkomna bruttovinsten av utskänkta spritdrycker, 5,212,000 kronor, 1,594,000 kronor eller 30.6 procent inflöto till systembolaget.

De för år 1925 föreliggande siffrorna visa: på folkrestaurangerna en bruttovinst av utskänkta spritdrycker uppgående till 1,897,461 kronor, varav 1,681,461 kronor eller 89 procent gått till systembolaget; på restaurangbolagets restauranger av högre klass en bruttovinst av 535,390 kronor, varav 326,576 kronor

eller 61 procent tillfallit systembolaget; på restauranger med överlätna rättigheter en bruttovinst av 5,628,000 kronor, varav 1,697,000 kronor eller 30.2 procent tillfallit systembolaget.

Som synes är för närvarande Stockholmssystemets behållning av spritdrycksinkomsterna på de restauranger av högre klass, som övertagits av restaurangbolaget, relativt dubbelt så stor som systembolagets motsvarande vinst av spritdrycksutskänknigen på restauranger med rättigheter, överlätna till enskilda.

Av det sagda torde framgå, att icke något av de skäl motionärerna i ekonomiskt avseende andragit för en extra ordinär undersökning av rusdrycksförsäljningsorganisationen är hållbart. Det återstår att granska de socialpolitiska argument, som enligt deras mening stödjade kravet på en sådan undersökning.

Motionärerna vilja icke bestrida, att »vissa sidor av den mest i ögonen fallande alkoholismen i någon mån påverkats på ett sätt, som kan väcka tillfredsställelse». Men de hålla föra, att en alltjämt stegrad konsumtion av rusdrycker vållar sociala skadeverkningar, »som i högst ringa grad motvägas av på vissa platser obetydligt sjunkande fyllerisiffror».

Den bild af försäljningssystemets sociala verkan, som tecknas i dessa uttalanden, har ingen motsvarighet i den officiella alkoholstatistiken. Den påstådda stegringen av alkoholkonsumtionen ter sig i stället — naturligtvis med variationer för olika år — som en deciderad nedgång. Utvecklingen avspeglas bäst i en sammanställning av de genomsnittliga konsumtionstalen per hufvud under olika perioder av de senaste femton åren. Genom en dylik sammanställning förebygges också den annars nära till hands liggande invändningen, att särskilt gynnsamma eller ogynnsamma år valts till utgångspunkter för jämförelsen. Under de tre år, som ligga i tiden närmast före de första lokala försöken med individuellt kontrollsystem för försäljningen av alkoholdrycker, åren 1911—1913, utgjorde spritdryckskonsumtionen i Sverige per år och invånare i medeltal 7.5 liter. Under närmast följande treårsperiod, 1914—1916, då på ort efter ort detta system började successivt tillämpas, sjönk spritdryckskonsumtionen till 6.7 liter i medeltal per år och invånare. Så följde en treårsperiod, som betecknar ett avbrott i serien, emedan varubrist och handelsblockad framtvingade ytterligt hårt åtstramad temporära försäljningsrestrktioner. På grund av dessa säregna omständigheter pressades det årliga medeltalet för den legala spritdryckskonsumtionen ned till ett minimum av 1.9 liter per invånare. Med år 1920 blev nuvarande rusdrycksförsäljningsförordning normerande för handeln med spritdrycker. Under åren 1920—1922 utgjorde den genomsnittliga årskonsumtionen 5.3 liter per invånare, och under den senaste treårsperioden 1923—1925 har det varit 4.7 liter.

Med bortseende från de speciella kristidsrestrktionernas år 1917—1919 företer treårsserien sålunda följande fallande konsumtionskurva: 7.5, 6.7, 5.3 och 4.7 liter per invånare. Det sista medeltalet stannar vid 63 procent av det första.

Att alkoholkonsumtionen trots denna minskning innebär en avsevärd ekonomisk belastning av det svenska folkhushållet skall ej förnekas. Rättvisligen bör emellertid härvid hållas i minnet, att till denna belastning bidragit en mycket kraftig beskattning av spritdryckerna och att mer än hälften av de belopp, som svenska folket årligen erlägger för spritdrycker och viner, inflyter till staten — för år 1924 90.68 miljoner kronor av 166.80 miljoner, d. v. s. något över 54 procent. Å andra sidan finns ingen anledning antaga, att försäljningssystemet ännu uttömt sin konsumtionsminskande förmåga.

Än mera framträdande än konsumtionsminskningen är den nedgång av fyllerifrekvensen, som kunnat iakttagas från och med det år, då det nuvarande

*Den sociala
effekten av
försäljnings-
systemet.*

försäljningssystemet började tillämpas. Därförut hade fyllerisiffrorna befunnit sig i oavbruten stegring. År 1911 var antalet avdömda fylleriförseelser i riket 9.2 per tusen invånare, år 1912 10.1 och år 1913 10.5. Årsmedeltalet för denna period var 9.9. Under närmast följande treårsperiod sjönk medelsiffran till 8.4, för treårsperioden 1920—1922 var den 5.9 och för den senaste treårsperioden 5.2, motsvarande 52.5 procent av utgångssiffran. Det lär icke kunna bestridas, att en utveckling, vars huvuddrag tagit sig uttryck i dessa medeltal, icke är verklighetstroget karakteriserad med motionärernas yttrande om »på vissa platser obetydligt sjunkande fyllerisiffror».

Ett ord må tilläggas om den kvinnliga alkoholismen, sådan den kommer till synes i de senare årens kriminalstatistik. Denna statistik ger visserligen — till skillnad från den egentliga alkoholstatistiken, som emellertid icke för tidigare år särskiljer fylleriförseelser begångna av kvinnor från hela antalet fylleriförseelser — ingen möjlighet att sammanföra alla bestraffade fylleriförseelser, enär den särskilt redovisar endast det fylleri, som icke varit förenat med oljud eller liknande förseelser av annan art. För en jämförelse mellan förhållandena under skilda år är denna omständighet dock av mindre betydelse, och statistiken omfattar i vart fall det stora flertalet avdömda fylleriförseelser. År 1913 voro enligt denna statistik de för fylleri sakfällda kvinnorna 3.2 per 10,000 invånare, motsvarande 3.8 procent av hela antalet för fylleri sakfällda personer. För år 1914 gingo siffrorna ned till 2.3 per 10,000 invånare och 3.4 procent av hela antalet sakfällda. Med obetydliga svängningar ha talen sedan dess minskats. Under år 1923 voro de kvinnliga fylleriförseelserna 1.1 per 10,000 invånare och 2.7 procent av hela antalet avdömda fylleriförseelser, år 1924 — det sista år, för vilket uppgifter finnas offentliggjorda — 1.0 per 10,000 invånare och 2.3 procent av hela antalet fylleriförseelser. Det senaste kända årets kvinnliga fyllerisiffra utgör endast 31 procent av motsvarande siffra för år 1913 och vittnar om att nedgången av fylleriförseelser, begångna av kvinnor, är större än nedgången av fylleriförseelserna i det hela.

Vad alkoholstatistiken från Stockholmssystemets verksamhetsområde har att berätta.

Från Stockholmssystemets verksamhetsområde är det möjligt att framläggas en statistik, som på viktiga punkter kompletterar de riksstatistiska uppgifterna härovan. En dylik komplettering kan måhända anses äga så mycket större intresse, som den numera lagfästa ordningen för handeln med alkoholdrycker redan i början av år 1914 begynte i väsentliga delar tillämpas i huvudstaden.

Vad först spritdryckskonsumtionen angår, var den under treårsperioden närmast före Stockholmssystemets tillkomst, åren 1911—1913, i medeltal 23.3 liter per år och invånare. Under de första tre åren av Stockholmssystemets verksamhet sjönk detta konsumtionsmedeltal till 15.9 liter. Så följde de tre kristidsåren 1917—1919, då den legala konsumtionen av förut omtalade orsaker begränsades till 4.2 liter i genomsnitt per år och invånare. Sedan kristidsrestriktionerna upphört, har konsumtionen under de båda senaste treårsperioderna hållit sig nära nog konstant, nämligen vid ett medeltal av respektive 11.8 och 11.9 liter, utgörande obetydligt över 50 procent av den genomsnittliga konsumtionen under de tre sista åren av aktiebolaget Göteborgssystemets i Stockholm tillvaro.

I fråga om fylleriförseelserna i huvudstaden finnas uppgifter ej blott om antalet för sådana förseelser sakfällda personer utan om hela antalet för fylleri anhållna. Under åren 1911—1913 var antalet fylleriförseelser i Stockholm, som ledde till anhållande, i medeltal 46.89 per år och 1,000 invånare. Under nästa treårsperiod, som betecknar begynnelsen av Stockholmssystemets verksamhet, stannade det årliga medeltalet vid 28.39. Den följande treårsperioden, kristidsrestriktionernas, präglas av så stora växlingar, att ett medeltal

skulle vara i högsta grad missvisande. Den omedelbara följden av den hårda åtstramningen av försäljningen var, att fylleriförseelserna år 1917 minskades till 9.17 per tusen invånare, men under inflytande av en hastigt uppväxande illegal trafik steg fyllerisiffran snart månad för månad, nådde år 1918 ett medeltal av 15.35 per tusen invånare och var följande år uppe i 27.61 — den högsta årssiffran, som varit att inregistrera sedan år 1915. Med år 1920, då kristidsrestriktionerna upphävts, inträdde åter en ändring till det bättre. För treårsperioden 1920—1922 voro fylleriförseelserna i medeltal 19.63 per år och 1,000 invånare och för den senaste perioden, 1923—1925, 18.20, vilket är 38.8 procent av medeltalet för perioden närmast före Stockholmssystemets tillkomst.

Rörande antalet för fylleri anhållna kvinnor saknas uppgifter för åren 1913—1921. För tidigare år lämna däremot de i aktiebolaget Göteborgssystemets årsberättelser publicerade statistiska tabellerna upplysning om kvinnornas andel i fylleriförseelserna, och från och med år 1922 har en motsvarande uppdelning på män och kvinnor skett i de veckorapporter över fylleriförseelserna, som Stockholmssystemet erhåller av polismyndigheterna. Under de tre åren 1910—1912 var antalet för fylleri anhållna kvinnor i Stockholm genomsnittligt 4.13 per år och 1,000 invånare. För de fyra senaste åren är motsvarande årliga medeltal 0.99. Det senare medeltalet utgör 24 procent av det förra. Även här visar sig sålunda, att det kvinnliga fylleriet minskats i ännu högre grad än den totala fyllerifrekvensen, som likväl i Stockholm uppvisar en mera betydande nedgång än för landet i dess helhet.

Sedan några år tillbaka är det vidare möjligt att följa, huru antalet avdömda fylleriförseelser fördelar sig på åldersklasserna under och över 25 år. De förseelser, som begåtts av personer under 25 år, ha enligt uträkningar, verkställda dels inom socialstyrelsen, dels inom kontrollstyrelsen, under åren 1920—1924 i procent av hela antalet förseelser varit: 18.2, 15.5, 13.8, 12.1 och 11.8. Motsvarande preliminära tal för år 1925 är 11.

Slutligen ger förekomsten i Stockholm av en central upptagningsanstalt för alkoholister, Katarina sjukhus, möjlighet att få en tillförlitlig bild av frekvensen under olika år av den alkoholism, som av vederbörande läkare ansetts kräva sjukhusvård. Om av redan angivna skäl kristidsperioden 1917—1919 lämnas ur räkningen, har antalet fall av alkoholism, behandlade på Katarina sjukhus, varit i medeltal per år och 10,000 invånare: under treårsperioden 1911—1913 14.4, 1914—1916 10.6, 1920—1922 7.9, 1923—1925 4.8. Det sista medeltalet är 33.3 procent av det första.

Inför dessa statistiska vittnesbörd torde det vara svårt att vidhålla tesen, att gällande ordning för handeln med rusdrycker icke motsvarat sitt syfte utan varit oförmögen att nämnvärt inskränka alkoholens sociala skadeverkningar. Tvärtom måste detta försäljningssystem sägas ha visat en högst anmärkningsvärd social effekt, och ingenting motsäger antagandet, att denna effekt skall med tiden kunna göra sig än starkare gällande. Tänkbart är väl, att systemet måhända haft även andra verkningar, som äro statistiskt ogripbara eller i alla händelser oåtkomliga med nuvarande statistiska hjälpmedel, men som möjligen skulle kunna blottläggas vid en särskild, djupgående undersökning. Säkert vore det av värde, att en dylik undersökning komme till stånd vid lämplig tidpunkt. Beträffande denna tidpunkt är det av vikt, att undersökningen icke uppskjutes så länge, att själva minnet av förhållandena före nuvarande försäljningssystem hinner förblekna. Å andra sidan är det en självklar förutsättning för att undersökningen skall ge önskvärda och så långt görligt säkra resultat, att systemet först vunnit behöflig stadga och att tillräckliga erfarenheter av dess verkningar hunnit samlas. Ännu är detta icke fallet. I verklig tillämpning trädde rusdrycksförsäljningsförordningen först med ingången

En mera omfattande undersökning av de sociala verkningarna lämplig först längre fram.

av år 1920. De föreskrifter och anvisningar av kontrollstyrelsen, som reglera tillämpningen, utfärdades nära ett år senare, och på åtskilliga orter är deras realiserande i vissa hänseenden knappast mer än påbörjat. De gångna åren ha i stor utsträckning haft efterkrigsperiodens psykologiskt och moraliskt ofördelaktiga prägel, och landet har lidit av en smuggeltrafik, mot vilken samhället först på senare tid blivit mera verksamt rustat. Enär den för alkoholmissbrukets bekämpande uppbyggda försäljnings- och kontrollorganisationen sålunda ännu icke haft tillfälle ådagalägga, vad den normalt duger till, kan det icke anses skäligt eller lämpligt att redan nu skrida till en omständlig undersökning av dess verkningar.

Stockholm den 1 mars 1926.

För aktiebolaget Stockholmssystemets styrelse.

F. BERGENHOLTZ.

Bilaga 4.

Till andra kammarens tillfälliga utskott nr 2.

Genom remiss den 9 februari 1926 har utskottet anmodat styrelsen för Aktiebolaget Vin- & spritcentralen att avgiva yttrande med anledning av en till utskottet remitterad, av herr Lithander m. fl. väckt motion angående åvaga-bringande av en undersökning rörande bolagets och dess dotterbolags verksamhet m. m.

Med anledning härav får styrelsen vördsamt anföra följande.

1. 1923 års utredning.

Motionärerna ge inledningsvis en kortfattad framställning av bolagets tillkomst och riksdagens behandling såväl av tidigare motsvarande undersökningskrav som ock av tillkomsten av den nuvarande lagstiftningen angående parti-handeln. I denna översikt har emellertid helt utelämnats en omständighet, som likväl ur motionärernas synpunkt bort tillmätas avgjord betydelse. Deras framställning utmynnar i kravet på en undersökning av vissa förhållanden inom bolaget. De anföra också, att ett krav av ungefärligen samma innebörd framställdes vid 1923 års riksdag, men av riksdagen avböjdes, ehuru en del reser- vanter inom vederbörande utskott framhållit, att, »innan en utredning, omfat- tande — — — en ingående granskning av Vin- & spritcentralens hittills- varande verksamhet och förutsättningar för den ifrågasatta uppgiften blivit verkställd», borde propositionen om partihandelns organisation ej bifallas.

Ehuru varje antydan härom saknas i motionärernas framställning, förhåller det sig emellertid så, att en dylik ingående granskning verkligen utfördes, innan Kungl. Maj:t upplät partihandelsrätt åt och träffade avtal med bolaget.

Denna undersökning verkställdes sommaren och hösten 1923 på grund av därom av dåvarande finansministern uttalad önskan och i enlighet med av denne i avseende på personal och planläggning angivna riktlinjer. Den utfördes av bolagets kungavalda revisorer, landshövdingen S. H. Kvarnzelius och civil- ingenjören G. H. Hultman, samt den av Kungl. Maj:t för dessa förordnade suppleanten, auktoriserade revisorn Seth Svensson, av vilka endast den först- nämnde deltagit i tidigare revisioner inom bolaget. Enligt de för utredningen angivna direktiven skulle den omfatta dels en granskning av de i balansräk- ningen per den 30 juni 1923 förekommande poster med särskild hänsyn till de olika tillgångarnas realvärde och till soliditeten av bolagets ställning, dels ock en sammanfattande ekonomisk återblick över bolagets dittillsvarande verk- samhet, berörande i främsta rummet de mera betydelsefulla förvaltningsåtgär- derna och inneslutande allsidiga upplysningar bl. a. angående de förhållanden och motiv, som föranlett deras vidtagande. Resultatet av undersökningen, som omfattade jämväl Spritcentralens dotterbolag, överlämnades i oktober 1923 till bolagets styrelse, som vidarebefordrade den till finansministern med en till Konungen ställd skrivelse av den 22 oktober s. å. Utredningen, som genom Finansdepartementets försorg befordrades till trycket, refererades utförligt i

pressen och har jämväl omnämnts i bolagets förvaltningsberättelse för år 1923.

Det är mycket att beklaga, att motionärerna icke funnit sig böra ägna någon uppmärksamhet åt denna undersökning, så mycket mera som det vill förefalla möjligt, att motionärerna, därest detta skett, erhållit svar på många av de frågor, som föranlett deras nu föreliggande framställning, och att denna därefter måhända kunnat befinnas överflödig.

Under förhandenvarande omständigheter anser bolaget sig emellertid böra här i korthet återge några av undersökningens huvudpunkter.

Efter en historisk framställning av bolagets och dess dotterbolags tillkomst samt en redogörelse för de organisatoriska förhållandena inom företagen lämnas en ingående analys av bolagens ekonomiska utveckling från tiden för Spritcentralens start den 11 augusti 1917 till och med den 30 juni 1923. I detta kapitel meddelas bl. a. en särskild utredning rörande bruttovinstens storlek och disposition, vars siffror sammanfattas i följande tablå.

Bruttovinsten och dess disponering 1917—30 juni 1923.

	Summa 11 aug. 1917— 30 juni 1923
Inbalanserad vinst	250,400
Bruttovinst	<u>187,502,500</u>
	187,752,900
Disponering härav:	
<i>Omkostnader:</i>	
Transportkostnader	10,744,000
Assuranskostnader	1,319,100
Löner till arbetare och tjänstemän	21,248,400
Hyror	1,898,400
Fastigheters underhåll	2,610,300
Bränsle och lyse	4,877,400
Fabrikations- och diverse omkostnader	7,220,100
Avskrivning å fastigheter t. o. m. 5 % å anskaffningsvärdet	3,351,400
Avskrivning å maskiner, inventarier och tomfat, t. o. m. 15 % å anskaffningsvärdet	4,883,800
Ytterligare avskrivningar å fastigheter, maskiner, inventarier och tomfat i konsolideringssyfte	7,698,500
Skatter	20,770,100
Räntor	8,743,900
Ersättning för övertagna rörelser och nedskrivning av varulager	41,743,000
Ersättning till förutvarande personal	2,083,000
Avskrivning å aktier	5,194,000
Avskrivning å fordringar	2,455,100
Organisationskostnader	171,000
<i>Avsättning till fonder</i>	7,700,000
<i>Utdelning till aktieägarna</i>	6,813,100
<i>Inleverering till statsverket</i>	21,116,000
<i>Utbalanserad vinst</i>	<u>5,162,300</u>
	Summa kr. 187,752,900

Den i den offentliga diskussionen av bolagets affärsförvaltning ofta hörda frågan: »Vart ha Spritcentralens miljoner tagit vägen?» finner här ett uttömmande svar, om vilket det stått envar fritt att bereda sig ingående kännedom.

Rörande bruttovinsterna anföres i utredningen i övrigt,

»att desamma, i all synnerhet under bolagets tidigaste verksamhetsår, till stor del äro rena *konjunkturvinster*. Den våldsamma, fortgående prisstegring, som ägde rum under bolagets första verksamhetsår, medförde, att de varor, som inköptes eller i stor utsträckning övertogs från gamla vinhandelsfirmor, hastigt stego i värde. Till följd härav kunde ifrågavarande lager vid boksluten upptagas till avsevärt högre värden än inköpspriserna, vilket medförde en ökning av bruttovinsten. Denna ökade bruttovinst användes i sin tur till extra avskrivningar å övertagna rörelser, å fastigheter etc., varvid den ledande tanken varit att i möjligaste mån konsolidera bolaget. Med hänsyn till de ovissa framtidsutsikterna för bolaget — betingade bl. a. av möjligheten av ett totalförbuds införande i landet, av möjligheten att eventuellt ej erhålla förnyad oktroj m. m. — måste dessa extra avskrivningar anses vara väl motiverade.»

Dessutom förekommer i inledningen till utredningen ett allmänt uttalande, som särskilt hänför sig till de i tablån anförda talen och som understryker, att siffrorna i en utredning sådan som denna, vilken omfattar åren 1917—1923 med dess ständigt växlande penningvärde, måste läsas med särskild eftertanke, i det att kostnadssiffror, resultatssiffror etc. för olika år bliva olikvärdiga, och borde denna förändring i prinsnivån speciellt ihågkommas vid bedömandet av vissa utav bolaget företagna nedskrivningar av tillgångarnas värden, som visserligen nominellt representerade en värdeminskning, men där vid bedömandet av nedskrivningens ekonomiska innebörd hänsyn måste tagas till penningvärdets återopade, väsentliga förskjutningar.

Därefter övergå granskningsmännen till en redogörelse för bolagets dåvarande ekonomiska ställning, varvid tillgångarna åsatts sådana värden, som såväl i betraktande av det ekonomiska läget som ur räntabilitetssynpunkt kunde anses vara på den säkra sidan. Resultatet av den på detta sätt verkställda värderingen blev, att värdet av bolagets egna kapital per den 30 juni 1923, som enligt böckerna utgjorde kr. 32,411,800, enligt granskningsmännens värdering uppginge till kr. 51,050,600.

I den därpå följande sammanfattande kritiken av bolagets ställning, utveckling och organisation anföres följande.

»Spritcentralens nuvarande ekonomiska ställning måste otvivelaktigt betecknas såsom mycket solid och stark. Bolaget har begagnat sig av de gångna åren och deras gynnsamma affärsresultat för att genomföra en fortgående konsolidering av sin ställning. Härvid har man givetvis haft en mycket god hjälp i konjunkturen, som åstadkom, att övertagna lager kunde försäljas med synnerligen god förtjänst, möjliggörande bl. a. fullständig avskrivning inom blott några få år av samtliga erlagda goodwillbelopp. Även den faktiska monopolställning, som bolaget intagit inom landet, har givetvis bidragit till uppnåendet av de goda affärsresultaten och därav följande konsolidering.

Skulderna, vilka tidigare varit ganska betungande, hava under sista tiden nedgått väsentligt; framför allt gäller detta de korta skulderna, vilka numera utgöra ett relativt obetydligt belopp. Likviditeten är sålunda att anse såsom mycket god.

Varulagret har likaledes avsevärt nedgått såväl i fråga om omfång som i fråga om bokfört värde. Varulagrets sammansättning lämnar, såvitt det stått i vår förmåga att bedöma, ej rum för några mera vägande anmärkningars framställande.

Bolagets bokslutspolitik har genomgående utmärkts av försiktighet.

— — —

Med avseende på den ekonomiska utveckling, bolagets rörelse företett, måste det stå klart för envar, att Spritcentralen lika litet som något annat företag kunnat lotsa sig fram genom de senaste årens våldsamma ekonomiska omsvängningar, utan att vissa misstag begåtts, vilka kommit att medföra ekonomiska förluster. Inköpen av vissa vinsorter hava säkerligen vissa år varit för stora. Till stor del beror detta dock på leveransavtal, som Spritcentralen fick övertaga med inköpta vinhandelsfirmor. Dessutom har den omsvängning i allmänhetens smak i fråga om viner, etc., som inträffat under de senaste åren, samt den nedgång i konsumtionsförmågan, som blev en följd av de dåliga konjunkturerna, varit faktorer, som det ej gärna varit möjligt för bolagets ledning att förutse.

Omkostnaderna hava varit relativt höga, men de senare åren uppvisa en deciderad nedgång gentemot tidigare år. Så kallade konfidentiella omkostnader, såsom representationskostnader, gratifikationer etc., hava genomgående varit mycket låga.

Lönerna till ledningen samt till förvaltningspersonalen äro enligt vår uppfattning att anse såsom relativt låga. Speciellt äro lönerna till de ledande personerna enligt vår mening avsevärt lägre än de löner, som i allmänhet utgå till ledningen inom privata industri- och affärsföretag av jämförlig omfattning. Ingen tantième utgår å något håll, vilket enligt vår mening är en fullkomligt riktig grundsats. För alla inom koncernen anställda direktörer och övriga tjänstemän finnes genom styrelsebeslut skyldighet stadgad att utan ersättning åtaga sig uppdrag inom övriga till koncernen anslutna företag. Endast såsom styrelseledamöter inom annat koncernen tillhörigt företag äga de uppbära 100 kr. per år och för ordförandeskap i styrelse 300 kr.¹

Såsom allmänt omdöme om bolagets *organisation* vilja vi säga, att vi anse densamma ändamålsenlig, speciellt om man tager i betraktande den relativt korta tid, bolaget ägt bestånd, de skiftande ekonomiska konjunkturer, bolaget haft att genomgå, och de utomordentligt stora svårigheter, som alltid uppstå, då det gäller att av en mångfald företag, med bibehållande i möjligaste mån av den gamla personalen, skapa ett nytt företag. Hänsynen till den gamla personalen medför i dylika fall ofta, att organisationen först så småningom kan ledas in i sådana banor, som kunna anses ändamålsenliga. Under så svåra tider som de nuvarande betänker man sig för övrigt säkerligen flera gånger, och detta vill det synas med rätta, innan man avskedar någon av personalen.»

Undersökningen omfattade därjämte samtliga större dotterbolag, för vilka en motsvarande historisk och ekonomisk analys lämnas. Här skola endast citeras de sammanfattande omdömena rörande de till Spritcentralen såsom dotterbolag fortfarande anslutna företagen.

Aktiebolaget J. D. Grönstedt & Co.

»Helhetsintrycket av bolagets ekonomiska förvaltning är gott. Dess värderings- och avskrivningspolitik har varit mycket försiktig. Den nedgång i vinstresultatet, som vissa av de senaste åren uppvisa, har sin naturliga förklaring i de försämrade konjunkturerna och därav framtvingade extra nedskrivningar.»

¹ Numera utgår ej heller dylikt särskilt arvode, utan skall styrelsearvodet i Spritcentralen utgöra full ersättning för jämväl varje annat uppdrag inom koncernen.

Porterbryggeriaktiebolaget D. Carnegie & Co.

»De ansträngningar, som under de senaste åren gjorts från bolagsledningens sida att anpassa driften efter den nedgående konsumtionen och att reducera kostnaderna, hava enligt vår mening kröntes med god framgång och äro mycket erkännansvärda. Den relativt höga bruttovinsten och nettovinsten per $\frac{1}{2}$ butelj under innevarande år gentemot föregående år trots avsevärt minskad omsättning talar det ett tydligt språk i detta avseende.

Bolagets räntabilitet visar förbättrade siffror under 1922 och 1923 gentemot 1921. Vi anse det sannolikt, att skälig avkastning å bolagets aktiekapital, 5,000,000 kronor, under de närmaste åren skall kunna erhållas. Kommer bolaget att utnyttja sina nu överflödiga utrymmen för tillverkning av maltdrycker av annat slag än porter, kan möjligen ett gynnsammare ekonomiskt resultat uppnås.»

Aktiebolaget Nya Grand Hôtel.

»Vi hava fått den uppfattningen, att bolagets ledning nedlagt berömvärda ansträngningar på att anpassa organisationen och rörelsen efter de förändrade ekonomiska konjunkturerna, ävensom att de senaste månadernas förbättrade resultat får tillskrivas ej endast något lättare konjunkturer utan även åtgärder från ledningens sida. Resultatet av bolagets rörelse är ju i hög grad beroende av den burgnare allmänhetens köpkraft samt ej mindre av livligheten i den utländska resandeströmmen till Sverige, och en — om än svag — konjunkturförbättring återspeglar sig genast i bolagets affärsresultat. Med bolagets nuvarande organisation behöves det, enligt vad vi övertygat oss om, blott en relativt obetydlig ökning av omsättningen, för att rörelsen skall lämna skälig avkastning.»

2. Motionärernas undersökningsprogram.

Den nu lämnade, givetvis endast till vissa huvudsakliga antydningar sammanträngda redogörelsen för den år 1923 verkställda granskningen av Spritcentralens och dess dotterbolags ekonomiska utveckling och förvaltning torde i varje fall visa, att undersökningen varit av en synnerligen ingående natur. I själva verket torde aldrig något företag i vårt land — statligt eller enskilt — ha gjorts till föremål för en mera förutsättningslös och omfattande offentlig undersökning. Utredningen tillkom och slutfördes kort tid, innan det nuvarande avtalet mellan staten och bolaget i oktober 1923 träffades och innan den av riksdagen godkända ordningen för partihandels organisation genomfördes. Genom avtalet åvägabragtes en inskränkning av bolagets rörelsefrihet och en ökad offentlig kontroll av dess verksamhet. Det synes under sådana omständigheter bereda vissa svårigheter att inse grunden till, att enligt motionärernas mening »en ganska utbredd och numera otålig folkmening» skulle önska »dagsljus över verksamheten i Spritcentralen med underlydande in i detaljerna.» Därest denna »folkmening» överhuvud förefinnes — en fråga, varom styrelsen icke tillåter sig uttala någon uppfattning — synes dess krav på full belysning av bolaget jämte dotterbolag icke kunna bättre tillfredsställas än genom den redan verkställda undersökningen, som tillhört offentligheten i mer än två år. En mera ingående utredning torde icke kunna utföras; till granskningsmännens förfogande ha utan inskränkning ställts alla böcker och handlingar och övrigt material, över vilket bolagen förfogat. Utredningens sakkunskap torde icke heller kunna bestridas: en av granskningsmännen, vilken i

själva verket utfört största delen av det tekniska arbetet, innehar ställning såsom auktoriserad revisor och åtnjuter allmänt anseende som en av vårt lands auktoriteter på det ekonomiska granskningsarbetets område. Ej heller borde mot opartiskheten kunna resas någon erinran: av de tre granskningsmänna hade två, däribland den nyssnämnde revisorn, dittills — för att välja motionärernas uttryckssätt — »alltid stått Spritcentralen och dess drift fjärran». Visserligen är det sant, att utredningsmännen, i motsats till vad motionärerna synas anse vara önskvärt, icke utsetts bland »riksdagens särskilda partier». Ehuru en av dem tillhörde och alljämt tillhör riksdagen och en annan var medlem av huvudstadens kommunalrepresentation såsom företrädare för annat politiskt parti än den förre, så torde dylika synpunkter knappast ha varit vägledande för Kungl. Maj:t, när ifrågavarande personer utsetts till revisorer hos bolaget. Säkerligen kan det icke heller vara gagneligt att låta politiska synpunkter spela in, när det gäller att välja personer, lämpliga att utföra utredningar eller kontroll av ekonomiska företag. Någon ytterligare trygghet för ett sakligt tillfredsställande fullgörande av ett dylikt uppdrag synes därigenom näppeligen kunna vinnas.

Om sålunda av det föregående torde framgå, att 1923 års undersökning borde vara ägnad att i allo tillfredsställa motionärerna och den av dem åberopade opinionens krav, så kunde det emellertid tänkas, att under de två år, som förlutit sedan statsavtal träffades och bolaget erhöi sin nuvarande partihandelsrätt, omständigheter inträffat, som motiverade en ny undersökning. I den mån det varit oss möjligt att ur pressens behandling av dessa frågor hämta någon uppfattning i detta hänseende, så synes oss framgå, att någon dylik mening ingalunda framträtt, i det att de där påtalade förhållandena undantagslöst hänföra sig till tiden före den nuvarande ordningen, d. v. s. till åtgärder, som företagits, eller förhållanden, som förekommit, innan bolaget av Kungl. Maj:t tilldelats partihandelsrätt på grundval av föreskrifterna i den förändrade rusdrycksförsäljningsförordningen. Ej heller kunna vi ur motionärernas framställning utläsa något påstående av denna art.

En närmare granskning av de motiv för den påtalade undersökningens behövlighet, som av motionärerna anförts, ger överhuvud föga ledning för någon mera ingående belysning. De där angivna direktiven utmärka sig dessutom för en viss oklarhet, icke minst därigenom att olika punkter förekomma i motivering och kläm, och de i motiveringen upptagna icke täckas av klämma. En analys av framställningen i dess helhet synes emellertid ge vid handen, att motionärerna önska undersökning i följande huvudsakliga hänseenden:

- a) rörande stamaktiernas omedelbara inlösen av statsverket,
- b) huruvida dotterbolag finnas, »vilka i åtskilligt endast äro pensionsinrättningar» eller »som onödigt tynga affären»,
- c) huruvida »vid inköp av vin och andra rusdrycker från utlandet slentrian innästlat sig samt mellanhänder i någon mån blivit gynnade» och om »gynnande eller missgynnande av in- eller utländska leverantörers eller agentsers berättigade handelsintressen» förekommit,
- d) huruvida bolaget »gjort utlägg» — — — »till minskning av belopp, som bort till statskontoret för statsverkets räkning inlevereras», samt »bolaget och dess dotterbolag drivas med största möjliga besparing av omkostnader», samt
- e) huruvida »stadgade prissättningsgrunder» tillämpas.

Vi skola tillåta oss att här upptaga envar av dessa frågor till något närmare belysning.

a) Stamaktierna.

Förslag om stamaktiernas inlösen har på grund av utav herr Lithander väckta motioner varit föremål för prövning av såväl 1925 som 1926 års riksdagar

och ha vid båda tillfällena av riksdagen avvisats i enlighet med statsutskottets hemställan. Under sådana omständigheter torde frågan nu sakna aktualitet och icke böra i detta sammanhang föranleda något särskilt uttalande från styrelsens sida.

Till undvikande av på sina håll förekommande missförstånd angående stamaktieägarnas ställning må anföras, att stamaktieägarna, enligt föreskrift i det mellan staten och dem träffade avtalet, tillförsäkrat statsverket rätt att, när helst Kungl. Maj:t så påfordrar, inlösa samtliga stamaktier, under förbehåll att statsverket åtager sig att av de preferensaktieägare, som så påkalla, inlösa preferensaktier med det belopp, som skulle tillfalla dem vid bolagets upplösning, enligt i bolagsordningen föreskrivna regler. Stamaktieägarna ha vidare förbundet sig att icke överlåta aktierna till annan än statsverket eller den. Kungl. Maj:t godkänner, varvid lösesumman icke skall överstiga parivärdet jämte upplupen ränta. Till säkerhet för statsverkets rättigheter enligt avtalet ha stamaktieägarna pantsatt samtliga aktier, vilka deponerats i riksbanken, under förbud för banken att annat än med Kungl. Maj:ts medgivande och på villkor, som Kungl. Maj:t må bestämma, utlämna aktierna.

b) Dotterbolagen.

Sedan den numera beslutade likvidationen av Hälsingborgs Jäst- & Spritfabriks Aktiebolag genomförts, har Spritcentralen följande elva dotterbolag, nämligen:

Aktiebolaget J. D. Grönstedt & Co.
 Aktiebolaget De Förenade Vinagenturerna
 Aktiebolaget William Grafs Vinagentur
 Aktiebolaget Hammarén & Co.
 Aktiebolaget Charles Knutzen
 Aktiebolaget Fritz Kramer & Co.
 Gösta Lindberg & Co. Aktiebolag
 Ivar Möller Importaktiebolag
 Aktiebolaget Gustaf Wigart
 Aktiebolaget Nya Grand Hôtel
 Porterbryggeriaktiebolaget D. Carnegie & Co.

Det Grönstedtska bolaget, som från 1926 års ingång erhållit partihandelsrätt enligt samma grunder som moderbolaget och vars organisation i samband därmed förenklats, fyller sin viktiga uppgift inom partihandeln såsom den huvudsakliga importören av viner samt handhavaren av vinernas centrala lagring och distribution. Dess upphörande såsom självständigt företag skulle föranleda vissa praktiska och organisatoriska olägenheter, men icke medföra någon omkostnadsbesparing av nämnvärd betydelse.

De åtta följande i förteckningen upptagna bolagen utöva samtliga verksamhet såsom agenter för utländska hus inom vin- och spritdrycksbranschen. De ha på sin tid bildats efter övertagande av enskilda agentfirmors verksamhet och ledas i flertalet fall fortfarande av de personer, som förut innehade de privata firmorna. Den nuvarande lagstiftningen medgiver, som bekant, alljämt rätt för utländska leverantörer att låta sig här representeras av särskilda agenter, vilka dock få personligen utbjuda sina varor endast hos parti- och detaljhandelsbolag samt restauratörer. Den grundsats om det privatekonomiska intressets avskiljande, som varit ledande för den svenska rusdrycksförsäljningens hela organisation, har föranlett partihandelns ledning att söka ordna så, att detta intresse i möjligaste mån avlägsnades även från agentverksamheten. Det är därför, som flertalet förut verksamma agenter antingen efter ersättning nedlagt sin rörelse eller ock, där fråga varit om representeranter för större och konkurrensdugliga utländska hus, efter inlösen övertagits av

särskilda till Spritcentralen anknutna bolag. Vid bildandet av dylika bolag har, för att tillmötesgå de önskemål, som framstälts av de utländska intressenterna, den dittillsvarande agenten bibehållits såsom ledare av bolaget, vilket också i regel fått bära agentens namn. I sin egenskap av bolagets chef har denne avlönats med ett i förhållande till rörelsens omfattning avpassat belopp. Ett visst tillägg till denna lön har i vissa fall utgivits såsom en av båda parterna föredragen form av ersättning för den överlätna rörelsen, varvid ersättningen uppdelats i ett under sådan förutsättning lägre engångsbelopp och en under visst antal år utgående lönefyllnad. Möjligen är det denna anordning, som föranlett motionärerna till antagandet, att agentbolagen vore »pensionsinrättningar» — ett antagande, som sålunda saknar stöd i verkligheten. Numera äro för övrigt flertalet av dessa partiella ersättningar i form av lönetillägg avvecklade och lönerna till agentbolagens verkställande direktörer bestämda till i själva verket mycket blygsamma belopp. En eventuell upplösning av ett eller flera av dessa bolag skulle sålunda icke vara av betydelse ur omkostnadssynpunkt — i styrelsearvodet till de åtta bolagen utgår ett sammanlagt belopp av 1,200 kr. — men säkerligen framkalla svårigheter i förbindelserna med de av bolagen representerade utländska husen, som det är obetaget att utse nya agenter, därest deras gamla förtroendemän komme att upphöra att här företräda deras intressen, eller om de funne dessas bevakande anförtoft åt företag, som även representerade konkurrerande firmor.

Vad därefter angår de båda sistnämnda dotterbolagen, Aktiebolaget Nya Grand Hôtel och Porterbryggeriaktiebolaget D. Carnegie & Co., så torde motionärerna om dessa knappast anse, att de väsentligt äro pensionsinrättningar men väl måhända hävda, att de »onödigt tynga affären». I sådant hänseende må endast framhållas, att dessa företags förvaltning är helt fristående från Spritcentralens samt att moderbolaget enligt statsavtalet förbundit sig att icke utan Kungl. Maj:ts tillstånd ikläda sig ekonomiska förpliktelser för eller lämna försträckning åt dotterbolag, ävensom att »så snart sådant av Kungl. Maj:t påfordras och utan avsevärdare förluster för Spritcentralen kan ske, avveckla sitt förhållande» till Grand Hôtel och Carnegie, liksom tidigare skett i fråga om A.-B. Astra.

c) *Inköpen.*

Den mycket allmänt hållna frågeställningen rörande eventuella missförhållanden vid bolagets inköpspolitik omöjliggör tyvärr ett bedömande av vilka omständigheter, som föranlett motionärernas ståndpunktstagande i denna del av ämnet. Då det emellertid kan vara av intresse att i detta sammanhang något närmare belysa inköpsverksamhetens organisation, skall här en översikt lämnas av denna gren av bolagets arbete.

Den enda vara av betydelse, som inköpes från inhemska leverantörer, är det svenska råbrännvinet. På grund av avtal, som redan långt före bolagets tillkomst förefunnits mellan brännvinsproducenterna och deras avnämare, reningsverken — avtal, som sedermera kvarstått i stort sett oförändrade under bolagets hela verksamhetstid — inköper bolaget allt sitt råbrännvin utom sulfitbrännvinet genom Sveriges Bränneriidkareförening. Tillverkare av potatis- och melassbrännvin leverera dit de kvantiteter, som årligen överenskommas mellan bolaget och föreningen och som därefter fördelas mellan tillverkarna enligt av föreningen uppgjord plan. Jästfabrikerna åter äga enligt gamla avtal med föreningen rätt att leverera allt det vid jästframställningen såsom biprodukt tillverkade jästbrännvinet, vars kvantitet först genom beslut vid 1923 års riksdag maximerades. I ett år 1919 mellan Spritcentralen och jästfabrikerna träffat avtal, vari dessa förbundo sig att för all framtid avstå från sin rätt att rena brännvin, medan bolaget avstod från att göra jäst, blevo de förut

gällande leveransbestämmelserna bestående, när vid denna tidpunkt, då några jästframställningsmetoder utan sprit som biprodukt ej voro kända, det ansågs naturligt, att eventuella framtida inskränkningar i brännvinstillverkningen först i sista hand kunde komma att avse jästbrännvinsproduktionen, som förut-sattes vara en given konsekvens av fabrikationen av nödvändighetsvaran jäst. De pris, som betalas för det genom föreningen försålda brännvinet, bestämmas enligt i det förutnämnda avtalet med föreningen givna föreskrifter av en särskild delegation, i vilken föreningen och bolaget äro paritetiskt representerade, men där dessutom tre opartiska personer ha säte, av vilka vardera parten utser en och de sålunda valda den tredje. I själva verket är det sålunda dessa personer, som i delegationen ha det avgörande ordet i fråga om prissättningen.¹ Denna avser i främsta rummet produktionens huvudartikel, potatisbrännvinet. Enligt de ovan berörda, redan före Spritcentralens tillkomst förefintliga avtalen var jästbrännvinets pris fixerat till 3.5 öre per normalliter under potatisbrännvinets. Med hänsyn till att Spritcentralen fann denna summa ungefärligen motsvara jästbrännvinets på grund av ökade reningskostnader och lägre kvalitet mindre värde i förhållande till potatisbrännvinet bibehölls denna prisdifferens i bolagets avtal med jästfabrikerna.

Sulfitråbrännvinet inköpes från de svenska sulfitfabrikerna genom deras försäljningsorganisation till pris, som bestämmas efter förhandling mellan parterna.

Inköp av utländska viner och spritdrycker sker enligt vanliga kommersiella grunder efter offerter från de utländska husen eller deras agenter, varvid offerterna åtföljas av prover, där det icke är fråga om buteljimporterade varor, för vilkas kvalitet den utländske leverantören eller producenten svarar genom sitt på etiketten befintliga märke eller namn. Då behov av inköp av offererad buteljvara föreligger, konstaterad på grundval av noggrant förd försäljnings- och lagerstatistik, upprättas förslag till inköp av den kvantitet, som beräknas motsvara en viss med hänsyn till lagring o. s. v. lämplig tids konsumtion. Gäller offerten en i Sverige icke förut saluförd eller efterfrågad vara, föreslås jämväl, för att bereda leverantören tillfälle till ett försök att få sin vara införd på den svenska marknaden, ett mindre parti till inköp, varvid detta vid ankomsten i regel upplägges i konsignation. I fråga om de varor åter, som måste omsorgsfullare provas, innan inköp sker, verkställs provning av ett flertal av bolagets på detta område särskilt sakkunniga personer. Denna provning är anonym, d. v. s. provarne sakna varje förhandskännedom om de offererade och med varandra konkurrerande firmornas namn. Över provningen föres utförligt protokoll med varje provares utlåtande angående de erbjudna varorna. På grundval av provningsresultatet, där givetvis kvalitet och pris fälla det slutliga utslaget, upprättas förslag till inköp, varvid, liksom för buteljimporterade varor, hänsyn tages till det föreliggande behovet. Alla förslag till inköp föredragas därefter inför det inom koncernen bl. a. i detta syfte särskilt inrättade direktörsrådet, om vilket statsavtalet innehåller utförliga föreskrifter och som enligt detta skall bestå av dels självskrivna medlemmar, dels av Spritcentralens styrelse utsedda ledamöter till det antal, styrelsen bestämmer. Självskrivna ledamöter äro verkställande direktören och vice verkställande direktörerna i Spritcentralen samt verkställande direktörerna i dotterbolag med partihandelsrätt, ävensom jourhavande direktören. De av Spritcentralens styrelse utsedda ledamöterna äro till antalet två och utgöras för närvarande av styrelsens kungavalde ordförande och vice ordförande.

¹ Skulle någondera parten begära det, skall priset fastställas av den nämnd, som utsetts av Kungl. Maj:t enligt 9 § brännvinstillverkningsförordningen. Prissättning genom denna nämnd har emellertid hittills icke påkallats.

För att bevaka och företräda partihandelsbolagens intressen på de utländska inköpsmarknaderna har i Paris inrättats ett särskilt kontor med bolagets förre verkställande direktör såsom chef. Enligt den för kontorets verksamhet utfärdade instruktionen skall chefen bl. a. följa de utländska marknadernas prisutveckling, skördeförhållanden, lagerbestånd m. m. samt avgiva fortlöpande, skriftliga rapporter härom. Han skall i samband med insändandet av självständiga förslag fästa bolagens uppmärksamhet på gynnsamma inköpstillfällen och ägna oavlåtligt intresse åt bolagets inköp av cognac och eau-de-vie, varvid han genom personliga besök i Cognacsdistriktet noggrant skall övervaka de av bolaget eller för dess räkning verkställda inköp, varornas emottagning, avprovning, behandling o. s. v.

Slutligen må nämnas, att bolaget, för främjande av sina inköpsintressen på några av de viktigaste utländska marknaderna vidtagit åtgärder för att komma i direktast möjliga förbindelse med producenterna, varigenom ock mera pålitliga informationer angående marknadsläge och prisbildning kunna erhållas. Den hittillsvarande erfarenheten av detta led i bolagets inköspolitik har i allt väsentligt visat ett avgjort tillfredsställande resultat, ej minst i fråga om de inköpta varornas prissättning och kvalitet, och har bolaget genom dessa anordningar säkerligen gjort avsevärda besparingar på sitt inköpskonto.

Denna framställning av huru inköpsverksamheten inom koncernen är ordnad torde ha visat, att denna gren av arbetet organiserats på ett synnerligen omsorgsfullt sätt, icke minst i syfte att undanröja varje möjlighet till obehörigt gynnande eller missgynnande av olika leverantörer. Vid handläggningen av de på anonyma provningar baserade, inför direktörsrådet framlagda inköpsförslagen deltaga, såsom ovan nämnts, utom fackmännen, två av bolagets kungavalda styrelseledamöter samt jourhavande direktören. Sammanträdena, vid vilka utförligt protokoll föres, äga rum i regel en gång i veckan och ägnas därvid den mest ingående prövning åt de framlagda förslagen. Det synes oss vara svårt att uttänka en organisation för detta ändamål, som bättre skulle kunna trygga varje anspråk på opartiskhet och sakkunskapens inflytande, eller att utfinna ett sätt för handhavandet av dessa viktiga spørsmål, som skulle bättre tillgodose varje annat rimligt krav.

d) Omkostnaderna.

Även i fråga om den del av framställningen, som påkallar undersökning av bolagets omkostnadsdispositioner, röra sig motionärerna med så allmänna talesätt, att en mera ingående belysning av frågan från bolagets sida tyvärr icke är möjlig.

Såsom framgår av de i bolagets förvaltningsberättelser för varje år återgivna specificerade omkostnadstabläerna — intet bolag i riket torde i detta fall offentligt meddela så utförliga upplysningar — ha omkostnaderna år för år sjunkit, såsom för övrigt bör vara naturligt för ett företag, som uppstått ur ett stort antal andra, och vars mål varit och är koncentration. Enligt 1925 års förvaltningsberättelse, vilken i dagarna publiceras, tedde sig utvecklingen på följande sätt, varvid valts den redogörelse, som avser partihandelsbolagen gemensamt (Spritcentralen och Grönstedts).¹

Huruvida i något enstaka fall en omkostnadspost kunnat ytterligare avknappas, undandraget sig givetvis varje bedömande från andra än dem, som ha tillfälle att kritiskt följa och granska den dagliga förvaltningen inom företaget. För detta syfte har emellertid, som bekant, Kungl. Maj:t jämlikt statsavtalet förordnat en särskild jourhavande direktör, som enligt sin instruktion har att övervaka bl. a., att bolagen noggrant följa statsavtalets villkor, och

¹ Specifikationen av omkostnaderna i denna tablå överensstämmer icke i alla detaljer med motsvarande uppdelning i 1923 års utredning (sid. 3), beroende på olika fördelningsgrunder.

Omkostnader	1920 Kronor	1921 Kronor	1922 Kronor	1923 Kronor	1924 Kronor	1925 Kronor
Utbetalade skatter .	2,369,315.26	5,424,519.86	7,381,143.83	6,440,973.74	5,141,901.47	4,400,315.45
Löner	8,313,820.66	7,566,603.35	5,963,449.93	4,636,465.83	4,457,571.25	4,672,317.93
Transportkostnader .	9,035,540.32	6,165,166.40	3,538,407.87	2,751,858.79	3,362,889.77	3,453,493.04
Räntor efter avdrag för utdelning på aktier i främman- de bolag	980,224.—	1,604,502.65	864,784.20	104,358.01	— ¹	— ¹
Fastigheters under- håll	610,113.52	613,088.50	634,733.95	2,626,323.91	291,754.33	352,316.78
Assuranskostnader .	904,134.42	1,086,851.67	517,369.71	368,257.86	336,770.76	367,749.74
Bränsle och lyse . .	2,706,771.06	654,226.90	492,349.09	430,168.11	405,115.02	358,924.43
Hyor	571,026.—	898,938.25	696,691.43	471,320.59	356,108.23	97,506.91
Understöd och pen- sioner till förut inom branschen anställda	416,216.50	200,165.65	288,183.35	469,686.70	329,212.62	333,791.70
Övriga omkostnader	3,259,496.39	2,942,320.29	1,894,759.85	1,293,841.24	1,160,087.80	990,172.05
Räntor, överskott .	—	—	—	—	642,888.61	117,289.79
Summa omkostnader	29,166,658.13	27,156,338.52	22,271,872.71	19,593,254.78	15,198,522.64	14,909,298.24

bland dessa intages en framträdande plats av föreskriften om, att bolagen skola iakttaga största möjliga sparsamhet inom sin förvaltning. Därjämte har bolagets revision förordnat en av sina ledamöter — aktiv ledamot av Svenska Revisorsamfundet — att var jourhavande revisor och i denna egenskap ägna sig helt åt ett övervakande av bolagens ekonomiska förvaltning, varvid han för sitt arbete äger stöd av bolagets egen revisions- och kontrollavdelning. Denna åtgärd, som torde äga motsvarighet i allenast få företag, måste innebära ytterligare garanti mot eventuellt verkställande av utgifter, som äro för stora eller som avse bolaget ovidkommande syften.

I detta sistnämnda hänseende må, med anledning av därom i den offentliga diskussionen understundom hörda anmärkningar, anföras, att bolaget under hela sin hittillsvarande verksamhet endast vid tvenne tillfällen disponerat en summa för en utgift, som icke legat inom ramen för dess regelbundna verksamhet. Det var år 1920 och gällde första gången ett belopp av 50,000 kronor, som anslogs till bidrag för upprätthållande av det s. k. social-politiska institutet i Stockholm för att möjliggöra den utbildning för vissa tjänstemän hos systembolagen, på vilka den nya lagstiftningen ställde helt andra krav än förut ifrågakommit. Anslaget beviljades av ordinarie bolagsstämman på styrelsens förslag. Andra gången gällde det ett bidrag av 5,000 kronor till Mendelska sällskapet i Lund såsom understöd för utgivande av en tidskrift för ärtflighetsforskning med hänsyn bl. a. till den betydelse, alkoholproblemet äger för vetenskapligt arbete av denna art. Det förtjänar framhållas, att år 1920 för bolagets medelsdisposition ännu icke gällde någon föreskrift om vinstöverskottets inleverans till statsverket.

För fullständighetens skull må i detta sammanhang nämnas, att de belopp, som för understödjande av kampen mot spritsmugglingen — ett för bolaget nära liggande intresse — av bolaget under perioden 1922—1926 ställts till dels tullpolisens i Stockholm, dels en antimugglingsorganisations förfogande, uppgå till sammanlagt 124,000 kronor. Dessutom anvisades år 1923 ett belopp av 5,000 kronor för att av bolagets verkställande direktör i samråd med ordföranden användas för välgörande ändamål. Detta belopp har ännu ej förbrukats.

¹ Överskott, se raden närmast över totalsumman.

e) *Prissättningen.*

Rörande prissättningen angives i motionärernas undersökningsprogram endast, att undersökningen skulle avse »att bereda statsmakterna en säker uppfattning, huruvida Spritcentralen och dess dotterbolag drivas efter stadgade prissättningsgrunder». Jämväl här måste konstateras, att utredningen sålunda skulle inriktas på ett besvarande av frågan, om bolagen följa en uttrycklig föreskrift i statsavtalet, och gäller härom sålunda vad som i motsvarande sammanhang anförts i fråga om omkostnaderna.

Rörande riktlinjerna för bolagets prispolitik ha i den offentliga diskussionen framträtt tvenne sinsemellan helt olika och med varandra oförenliga åskådningar. Å ena sidan har man ansett de av bolaget tillämpade prisen var för höga, varigenom sålunda allmänheten skulle ha uppskörtats. Å andra sidan har man uttalat den uppfattningen, att de tillämpade prisen vore för låga, varigenom kraven på en betydande inleverans till statsverket åsidosattes. Då sålunda en betydande oklarhet synes råda rörande de riktiga grunderna för bolagets prispolitik, vill styrelsen här i anslutning till en i 1925 års förvaltningsberättelse lämnad framställning något utförligare ingå på denna fråga.

Tanken att bolaget skulle komma att inleverera större belopp såsom vinstmedel till statsverket har vid bolagets uppkomst spelat en mycket underordnad roll. Detta framgår bl. a. tydligt av den omständigheten, att det vid bolagets bildande allvarligen ifrågasattes att organisera företaget på kooperativ bas med landets samtliga systembolag såsom andelsägare. Skulle denna plan ha realiserats, hade antingen ingen vinst alls uppstått på bolagets rörelse eller och hade denna i lämplig form restituerats till systembolagen såsom bolagets verkliga ägare. Någon direkt inleverans till statsverket skulle under sådana förhållanden ej ha kunnat ifrågakomma. Bolaget har från begynnelsen hävdad den uppfattningen, att i stället för en prispolitik med pris av mer eller mindre monopolartad karaktär, där kontrollen av prissättningens skälighet i förhållande till den totala avkastningen måste bli en synnerligen svårbedömd sak, prisen borde bestämmas efter rent kommersiella synpunkter, och bolagets varor anskaffas och säljas så billigt som möjligt. Härigenom kunde prissättningens rimlighet lättare bedömas och avkastningens storlek sättas i relation till omsättningen.

Spritcentralens prissättning bestämmas icke slutgiltigt av bolaget. Det förtydligar nämligen påpekas, att i detta avseende den anordningen tillämpas, att ehuru bolaget jämte sitt dotterbolag Aktiebolaget J. D. Grönstedt & Co. numera innehar ensamförsäljningsrätten för viner och spritdrycker, det, i olikhet med vad som till exempel är fallet med Tobaksmonopolet, icke kan bringa någon vara till försäljning, innan denna av utanför bolaget stående sakkunniga personer provats med hänsyn till såväl kvalitet som pris, samt priset godkänts av en av Kungl. Maj:t särskild utsedd korporation, den s. k. pris- och inköpsnämnden. I denna är visserligen Spritcentralen representerad, men de huvudsakliga köparna äro likaledes företrädda genom representanter för systembolagen och restauratörerna, varjämte helt opartiska ledamöter där ha säte.

När bolaget år 1920 i sin bolagsordning införde bestämmelsen om, att, sedan på bolagets aktier utdelats visst maximibelopp, återstående vinst skulle efter avsättningar till fonder inlevereras till statsverket, så gjordes därmed intet avsteg från riktlinjerna för bolagets prispolitik. Visserligen ställdes i början av år 1921 från finansministern till bolaget en förfrågan, huruvida staten kunde emotse något avsevärdare belopp i vinstmedel för år 1920. Denna hemställan, som skedde under uttrycklig hänvisning till statsverkets utomordentliga behov av inkomster, föranledde bolaget att med väsentlig minskning av de avskrivningar och fonderingar, som eljest varit avsedda, ställa 5 miljoner kronor av 1920 års vinst till statsverkets förfogande. Sedermera gjordes en lik-

nande hemställan från finansministern med begäran, att under år 1922 skulle inlevereras ett belopp av 10 miljoner kronor. Bolaget fann sig på grund av de av finansministern anförda skäl nödsakat tillmötesgå denna framställning, men uttalade tillika, att detta icke kunde ske utan en höjning av priset på vissa av bolaget försålda varor. Det var också första gången, som bolaget föreslog och pris- och inköpsnämnden godkände pris, som icke voro betingade allenast av marknadslägets krav.

Ett klart uttryck för samma uppfattning, som den bolaget här angivit i fråga om prispolitikens grunder, gavs i det utlåtande, som i slutet av år 1921 avlämnades till finansministern av de av honom tillkallade sakkunniga för utredning angående partihandelns organisation. De sakkunniga framhöll nämligen i detta utlåtande bl. a., att, enligt vad som framginge av motiveringen till gällande rusdrycksförsäljningsförförordning, främsta syftet vid rusdrycksförsäljningens bedrivande icke vore att bereda statsverket inkomst, och uttalade de sakkunniga i anslutning härtill såsom sin uppfattning, att partihandelsbolagen främst borde inrikta sig på att söka tillhandahålla varor av tillfredsställande beskaffenhet och med riktig ursprungsbeteckning, samt att vinstfrågan borde komma i andra rummet, även om varornas prissättning naturligtvis borde ske så, att vinstmarginalens storlek ej äventyrade bolagens konsolidering. I den mån statsverket ville ur rusdryckshanteringen uttaga vinst, kunde detta ske på enklare sätt i form av brännvinstillverkningskatt, omsättningsskatt eller utskänkningskatt.

När finansministern för 1922 års riksdag framlade det på nämnda sakkunnigas utlåtande vilande förslaget till nyorganisation av partihandeln, gav han sin uttryckliga anslutning till det av de sakkunniga gjorda uttalandet rörande partihandelsbolagens prispolitik. Samtidigt framlades ock av Kungl. Maj:t förslag till sådan höjning av omsättningsskatten, att därigenom skulle motvägas den minskning i inkomst från partihandeln, som skulle följa av en tillämpning av de angivna principerna för vinstberäkningen. Omsättningsskattens ökning bifölls av riksdagen, under det att förslaget till förändrad partihandelsorganisation förföll. Sistnämnda förslag framlades emellertid ånyo för 1923 års riksdag och vann då dess bifall. Vid framläggandet av detta förslag berörde finansministern ånyo frågan om prispolitiken och framhöll därvid, att han icke haft anledning ändra den ståndpunkt, som han förut i detta avseende angivit. Det vore enligt hans mening givetvis ett statsfinansiellt intresse, som ej finge åsidosättas, att de företag, som komme att erhålla partihandelsrätt, sköttes på ett ur ekonomisk synpunkt så tillfredsställande sätt som möjligt och att det överskott, som därest företagen leddes efter sunda affärsprinciper, måste uppstå på rörelsen, komme statsverket till godo. Detta överskott måste i allmänhet bliva högst betydande, då fråga vore om företag, som dreve en så omfattande verksamhet som partihandelsbolagen. Det syntes däremot föga ändamålsenligt, att statsmakterna skulle ställa sådana ekonomiska anspråk på företagen, att de med utnyttjande av sin faktiska monopolställning skulle nödgas hålla högre försäljningspris än prisläget på världsmarknaden betingade. Större garantier för en affärsmässig skötsel av partihandelsbolagen vunnnes, därest dessa finge sköta sin prispolitik efter vanliga kommersiella grunder.

Att denna klart uttryckta uppfattning rörande riktlinjerna för bolagets prispolitik, vilka från riksdagens sida icke mötte någon erinran, har vid senare riksdagar i olika sammanhang givits förnyat stöd, och måste därigenom anses fastslaget, att jämväl statsmakterna helt anslutit sig till den mening, att bolagets prissättning icke skall ske med hänsyn till andra faktorer än de, som betingas av sunda affärsprinciper. En ytterligare bekräftelse härpå har vunnits genom bestämmelsen i det mellan bolaget och staten år 1923 slutade avtalet, enligt vilket det åligger bolaget bl. a. att vid sin försäljning tillämpa »sådana

prissättningsgrunder, att den konsumerande allmänheten skyddas mot obehörig fördyring av varorna på samma gång som åt bolaget beredes skälig inkomst av rörelsen».

3. Undersökningskravets innebörd.

Vi ha i det föregående sökt visa, att en utredning, som i alla av motionärerna angivna hänseenden borde motsvara den av dem nu påkallade, verkställt och bragts till offentlig kännedom år 1923, innan statsavtalet tecknades och bolaget erhöll nu gällande partihandelsrätt ehuru möjligen utredningens tillvaro och i varje fall dess innehåll måste ha varit för åtminstone flertalet av motionärerna obekant. Vi ha också tillåtit oss framhålla, att, sedan dess och således under statsavtalets hittillsvarande giltighetstid icke något inträffat, som kan motivera, att en motsvarande undersökning nu företoges, utan att tvärtom tillkomsten efter den förra utredningens överlämnande av särskilda avtalsföreskrifter och ökad kontroll för Spritcentralen och dess dotterbolag borde vara en i alla avseenden tillfyllestgörande garanti för dem, som befara ett obehörigt åsidosättande av det allmännas intressen i bolagets förvaltning. Vi ha slutligen genomgått det utredningsprogram, motionärerna skisserat, och sökt visa, att i de fall, där detta rör sig med någorlunda konkret formulerade punkter, de till undersökning anbefallda missförhållandena äro obefintliga.

I ett hänseende synes oss emellertid ett ytterligare påpekande vara av nöden. I motionens kläm — vilken, såsom ovan visats, icke helt sammanhänger med motiveringens detaljer — framhålles, att utredningen bör företagas »i ändamål att bereda statsmakterna en säker uppfattning, huruvida Spritcentralen och dess dotterbolag drivas med största möjliga besparing av omkostnaderna, efter stadgade prissättningsgrunder samt utan vare sig gynnande eller missgynnande av in- eller utländska leverantörers eller agents berättigade handelsintressen». En sammanställning av motionärernas på detta sätt formulerade direktiv för undersökningen med det utdrag av statsavtalet, vilket samtidigt meddelas i motionen, visar, att undersökningsdirektiven, vilket redan i det föregående framhållits, så gott som ordagrant återfinnas bland de åligganden, Spritcentralen enligt avtalet påtagit sig. Undersökningen skulle sålunda egentligen avse att fastställa, huruvida Spritcentralen följt vissa föreskrifter i statsavtalet eller icke. Den frågan förtjänar under sådana omständigheter uppmärksammas, huruvida det i detta fall kan vara av förhållandena påkallat eller eljest ändamålsenligt att igångsätta en särskild undersökningsapparat för att konstatera, om en kontrahent, som med staten slutit visst avtal, uppfyllt sina åligganden.

Till en början må i detta avseende påpekas, att i avtalet uttryckligen föreskrivits, att, därest tvist om dess tolkning skulle uppstå, avgörandet av sådan tvist skall hänskjutas till skiljemän enligt lag. Men vidare — och detta synes oss vara det viktigaste — utövar staten på grund av en rad bestämmelser i hithörande lagstiftning och i det med bolaget träffade avtalet icke blott den avgörande ledningen av bolagets och dess dotterbolags hela verksamhet utan därjämte ock en fortlöpande daglig tillsyn över dess förvaltning. Såsom torde vara allmänt bekant, utser Kungl. Maj:t fyra av bolagets åtta ordinarie styrelseledamöter och två av dess fyra suppleanter. Bland de kungavalda ledamöterna ingå både ordföranden och vice ordföranden, och ha sålunda de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna majoriteten, d. v. s. den beslutande myndigheten inom styrelsen. Denna, ej bolagsstämman, väljer inom eller utom sig bolagets verkställande direktör. Jämväl av revisionens såväl ordinarie ledamöter som suppleanter (vardera fyra) utses

halva antalet av Kungl. Maj:t. Denna anordning har bestått alltsedan år 1920. Dessutom har efter statsavtalets tillkomst Kungl. Maj:t från 1924 års ingång utsett en jourhavande direktör med daglig tjänstgöring på Spritcentralens huvudkontor, med skyldighet att närvara vid alla sammanträden och bolagsstämmor och med i instruktionen fastslaget åliggande att »med särskilt aktgivande på att statens och det allmännas intressen varda . . . behörigen tillvaratagna, i möjligaste mån verka för en ur olika synpunkter rationell skötsel av bolagens angelägenheter och för dylikt ändamål göra sig noggrant underrättad om bolagens förhållanden samt med uppmärksamhet följa bolagens verksamhet.» Det åligger jourhavande direktören särskilt att »tillse bl. a., att bolagen noggrant fullgöra villkoren i avtal mellan Kungl. Maj:t och Spritcentralen eller dess dotterbolag angående upplåtande av rätt att idka partihandel med rusdrycker m. m., så ock i övrigt på sätt i avtalet förutsättes driva sin verksamhet på ett för staten och det allmänna gagneligt sätt» samt »att föreskrifterna i resp. bolags ordningar, i synnerhet vad de äsyfta att tillgodose statliga och allmänna intressen, noga iakttagas.» Det heter vidare i instruktionen: »Finner jourhavande direktören under utövningen av sin befattning någon vidtagen eller tillämnad åtgärd sådant föranleda, bör han hos ordföranden i vederbörande bolags styrelse påkalla utlysande av sammanträde med styrelsen. Anser jourhavande direktören sig icke kunna biträda beslut, som fattas vid sammanträde med vederbörande styrelse, eller uttalande, som göres vid sammanträde med direktörsrådet, bör han låta till protokollet anteckna sin avvikande mening. Fattar bolag eller styrelse beslut, som står i strid mot de intressen, vilka det tillkommer jourhavande direktören att bevaka, eller förekommer eljest i vederbörande bolags förvaltning något, som kan anses påkalla Kungl. Maj:ts uppmärksamhet, har jourhavande direktören att ofördröjligen därom göra anmälan hos chefen för finansdepartementet.»

Det kan med fog frågas, huru den kontroll över ett företags verksamhet skall vara anordnad, som på ett mera effektivt sätt skall kunna tillgodose huvudintressentens, d. v. s. det allmännas rätt och intresse. Säkerligen är i varje fall denna kontroll *form* ägnad att i detta avseende fylla även mycket högt ställda anspråk. Anmärkningarna eller tveksamheten kunna sålunda gälla endast de personliga krafter, åt vilka Kungl. Maj:t anförtrott fyllande av de förtroendeposter, det här gäller. I vad mån dessa hållit eller kunna förväntas komma att hålla måttet, undandraget sig givetvis vårt uttalande. Med anledning av ett understundom hört påstående, att bolagets kungavalda styrelseledamöter och revisorer alltför snabbt efter tillträdet till sina tjänster hemföle åt bristande självständighet i fråga om prövningen av den verkställande ledningens åtgärder och förslag, tillåta vi oss emellertid påpeka, att under åren från och med 1920, då Kungl. Maj:t första gången utsåg ledamöter av styrelse och revision inom bolaget, sammansättningen av den kungavalda hälften förändrats så, att av de ursprungligen utsedda ordinarie styrelseledamöterna numera endast två och av suppleanterna, vilka kallas till och deltaga i styrelsens alla sammanträden, ingen återstår, medan en suppleant ryckt upp till ordinarie plats. Halva antalet av dessa styrelseledamöter ha sålunda på de fem åren utbytts mot nya män. På samma sätt förhåller det sig med de kungavalda revisorerna, i det att en av de två ordinarie och en av suppleanterna ersatts med andra krafter. Härtill kommer slutligen, att en för bolagets föregående verksamhet helt främmande person från 1924 års ingång utsetts till jourhavande direktör.

Såsom en sammanfattning av det senast anförda skulle vi vilja framhålla, att det av motionärerna framställda kravet bokstavligen innebär en hemställan till Kungl. Maj:t att utse ett antal riksdagen tillhörande personer för att utföra en undersökning av frågan, huruvida vissa andra av Kungl. Maj:t såsom förtroendemän valda personer behörigen uppfyllt de åligganden, Kungl.

Maj:t anförtrott dem. Det synes oss, som om en dylik anmärkningsvärd åtgärd vore tänkbar, endast om det påvisats eller gjorts sannolikt, att bolaget brustit i fullgörandet av åtagna förpliktelser. Bortsett från att styrelsen givetvis städse handlat efter den noggrannaste prövning av varje ärende — en prövning, som helt visst icke blivit mindre ingående i medvetandet om den kritik, som från olika håll mött bolaget — så har någon anmärkning rörande uraktlåtenhet eller försummelse i nyss berörda eller andra hänseenden icke till styrelsen framförts varken från revisionen, från jourhavande direktören, från chefen för finansdepartementet — vare sig den nuvarande eller dennes olika förträdare — eller från annat håll, som det i första hand tillkommit att under ansvar pröva dessa frågor och som därvid säkerligen haft att tillgå en i allt väsentligt grundligare och pålitligare information än den, som tilläventyrs stått till motionärernas eller den av dem åberopade opinionens förfogande.

Stockholm den 4 mars 1926.

På styrelsens för Aktiebolaget Vin- och spritcentralen vägnar:

AX. HEDENLUND.

M. Marcus.